

ਖਾਲਸਾ ਏਥਿਤਰ ਜੀਵਨ

ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰੂਵੇਂ ਜਥੇਦਾਰ
ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ

ਲੇਖਕ
ਗਿਆਨੀ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੱਦੋਕੇ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜੋ ਹਰਿ ਦਾਸਨ ਕੀ ਉਸਤਤਿ ਹੈ ਸਾ ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ॥
ਹਰਿ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਭਾਵਦੀ ਜਨ ਕਾ ਜੈਕਾਰੁ ਕਰਾਈ ॥

[ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ ਮਹਲੇ ੪ ਕੀ, ਅੰਗ-੬੫੨]

ਖਾਲਸਾ ਵਚਿੱਤਰ ਜੀਵਨ

ਅਰਥਾਤ

ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰੂਵੇਂ ਮੁਖੀ
ਪੰਥ ਰਤਨ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ
ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਸ (ਸੰਖੇਪ) ਜੀਵਨ

ਲੇਖਕ :

ਗਿਆਨੀ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮੱਦੋਕੇ
ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ
ਯਾਦਗਾਰੀ ਟ੍ਰਸਟ ਰਾਜਗੜ੍ਹ (ਲੁਧਿਆਣਾ)

KHALSA VACHITTAR JIWAN
(A Biography of Sant Giani Gurbachan Singh Ji Khalsa Bhindranwale
The 12th Spiritual Head of Damdami Taksal)

by :
Giani Vir Singh Madoke

© ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ੧੦੦ ਸਾਲਾ ਜਨਮ ਦਿਨ 'ਤੇ
ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ਮਾਰਚ ੨੦੦੨

ਭੇਟਾ : ੨੫-੦੦ ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ
ਯਾਦਗਾਰੀ ਟ੍ਰਸਟ, ਰਾਜਗੜ੍ਹ (ਲੁਧਿਆਣਾ)

ਪ੍ਰਿੰਟਰ:

ਪ੍ਰਿੰਟਵੈੱਲ

੧੪੬, ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

॥ ਭੋਲਾ ਭਾਈ ॥

ਭੋਲਾ

ਭੋਲਾ

ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਅਖਾਣੀ ਰਿਹਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਸਮਰਪਣ

ਉਹਨਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ
ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਵਾਰੇ।

ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਭਾਈ ਅਮਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ

ੴ

ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ

ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ

ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ

ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜਪੁ ॥

ਆਦਿ ਸਚੁ

ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ

ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ

ਭੀ ਸਚੁ ॥੧॥

ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ !

ਤਤਕਰਾ

ਮੰਗਲ	੭
ਪੰਨਵਾਦ	੯
ਭੂਮਿਕਾ	੧੦
ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ	੧੪
ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਅਖਾੜਾ ਕਿਉਂ ਪਿਆ ?	੧੭
ਬਾਬਾ ਅਮਰਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੇਵੀ ਜੀ	੧੭
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਖਾੜੇ ਆਉਣਾ	੧੮
ਪਵਿੱਤਰ ਜਨਮ	੨੦
ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਨਾਮ ਰੱਖਣਾ	੨੧
ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ	
ਤੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨੀ	੨੧
ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ	੨੨
ਵਿਦਿਆ ਸੰਸਕਾਰ	੨੨
ਦਾਦੀ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਿਆਨਾ	
ਅਤੇ ਭੂਆ ਜੀ ਨੇ ਪਾਲਣਾ	੨੩
ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨੇ	੨੪
ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ	੨੪
ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ	੨੫
ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਸਮਾਗਮ	੨੫
ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ	੨੬
ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ	੨੭
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ	੨੭
ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ	੨੮
ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੮੪ ਪਾਠ ਕਰਨੇ	੨੯
ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਪ ਕਰਨਾ	੨੯
ਜਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ	੩੦

ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼	੩੮
ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਤਮ ਉਪਦੇਸ਼	੩੯
ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼	੪੦
ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ ਕਰਮ	੪੨
ਸੁੱਚਮ	੪੪
ਪਰਉਪਕਾਰ	੪੫
ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ	੪੬
ਉਦਾਰਤਾ	੪੭
ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ	੪੯
ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਭਿਆਸ	੫੧
ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ	੫੨
ਤਿਆਗ	੫੭
ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬੀ	੬੨
ਧਿਆਨ	੬੩
ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤੱਕਣਾ	੬੪
ਨਿਮਰਤਾ	੬੬
ਕਥਾ ਦਾ ਅਸਰ	੭੧
ਸਿੱਖ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਹਨ	੮੧
ਗੁਰਧਾਮ ਯਾਤਰਾ	੮੬
ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ	੮੭
ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ	੮੮
ਸੰਤ ਜੀ ਸਮੂਹ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮੁਜੱਸਮੇ ਸਨ	੯੧
ਸੰਤ ਜੀ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਸਨ	੯੫
ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ	
ਪੂਰਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ	੯੭
ਸੰਤ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸਨ	੯੯
ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ	
ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਅਸਰ	੧੦੧

ਮੰਗਲ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜੋ ਹਰਿ ਦਾਸਨ ਕੀ ਉਸਤਤਿ ਹੈ ਸਾ ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ॥
ਹਰਿ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਭਾਵਦੀ ਜਨ ਕਾ ਜੈਕਾਰੁ ਕਰਾਈ ॥

[ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ ਮਹਲੇ ੪ ਕੀ, ਅੰਗ—੬੫੨]

ਪਉੜੀ ॥

ਸੇਵ ਕੀਤੀ ਸੰਤੋਖੀਈਂ ਜਿਨੀ ਸਚੇ ਸਚੁ ਧਿਆਇਆ ॥
ਓਨੀ ਮੰਦੈ ਪੈਰੁ ਨ ਰਖਿਓ ਕਰਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ ਧਰਮੁ ਕਮਾਇਆ ॥
ਓਨੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋੜੇ ਬੰਧਨਾ ਅੰਨੁ ਪਾਣੀ ਥੋੜਾ ਖਾਇਆ ॥
ਤੂੰ ਬਖਸੀਸੀ ਅਗਲਾ ਨਿਤ ਦੇਵਹਿ ਚੜਹਿ ਸਵਾਇਆ ॥

ਵਡਿਆਈ ਵਡਾ ਪਾਇਆ ॥੧॥ [ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧]

ਜੀਅਹੁ ਨਿਰਮਲ ਬਾਹਰਹੁ ਨਿਰਮਲ ॥
ਬਾਹਰਹੁ ਤ ਨਿਰਮਲ ਜੀਅਹੁ ਨਿਰਮਲ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਕਰਣੀ ਕਮਾਣੀ ॥
ਕੂੜ ਕੀ ਸੋਇ ਪਹੁਚੈ ਨਾਹੀ ਮਨਸਾ ਸਚਿ ਸਮਾਣੀ ॥
ਜਨਮੁ ਰਤਨੁ ਜਿਨੀ ਖਟਿਆ ਭਲੇ ਸੇ ਵਣਜਾਰੇ ॥
ਕਹੈ ਨਾਨਕ ਜਿਨ ਮੰਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਸਦਾ ਰਹਹਿ ਗੁਰ ਨਾਲੇ ॥ [ਅਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ]

ਦੋਹਰਾ ॥

ਕੀਤਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਜਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਧਿਕ ਛਕਾਇ ॥
ਗੁਰਸਿਖੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦ ਮੇਂ ਰਹੇ ਜੋ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥੧੧੩॥
ਧੰਨ ਕਮਾਈ ਸੰਤ ਕੀ ਗੁਰ ਘਰ ਸੇਵ ਕਮਾਇ ॥
ਧੰਨ ਮਾਤਾ ਤਿਨ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜਿਨ ਅਸ ਸੁਤ ਉਪਜਾਇ ॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ—੬੩੮]

ਦੋਹਰਾ ॥

ਗਿਰਿ ਗਿਰਿ ਮੈ ਮਾਨਕ ਨਹੀਂ ਗਜ ਗਜ ਮੋਤੀ ਨਾਹਿ ॥
ਚੰਦਨ ਤਰੁ ਬਨ ਬਨ ਨਹੀਂ ਸੰਤ ਨ ਪੁਰ ਪੁਰ ਮਾਹਿ ॥੧॥

ਦੋਹਰਾ ॥

ਜੋ ਜਨ ਕੇ ਬੰਧਨ ਹਰੇ ਸੋ ਸਾਧੂ ਕਹ ਏਕ ॥
ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਆ ਜੋੜਨ ਵਿਖੇ ਜਨ ਸਮਰਥ ਅਨੇਕ ॥੨॥

[ਸਾਰਕੁਤਾਵਲੀ, ਕਰਤਾ ਕਵਿ ਹਰਦਿਆਲ ਜੀ]

ਵਿਦਿਆ ਕੇ ਸਾਗਰ ਹੈਂ, ਜਗਤ ਉਜਾਗਰ ਹੈਂ;
 ਗੁਨਨ ਕੀ ਆਗਰ ਹੈਂ, ਰਹਿਤ ਮੋਹ ਫਾਸ ਹੈਂ॥
 ਅਸਨ ਬਸਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਦਾਨ ਦੇਤ;
 ਚਿੱਤ ਕੇ ਉਦਾਰ, ਦਾਤੇ ਨਾਮ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਹੈਂ॥
 ਨਿਮਰਤਾ ਮਿਠਾਸ, ਮਾਨੋ ਰਸਨਾ ਪੈ ਧਾਮ ਕੀਨੋ;
 ਸਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲ ਚਿਤ, ਨਹਿ ਗਮ ਪਾਸ ਹੈ॥
 ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਨਿਕੇਤ ਹਰਿ, ਦੀਜੀਏ ਗਿਆਨ ਦਾਨ;
 ਤਾਰੋ ਭਵਨਿਧਿ ਅੰਭ, ਦਾਸ ਅਰਦਾਸ ਹੈ॥

ਅਰਥ : ਵਿਦਿਆ ਕੇ ਸਾਗਰ ਹੈਂ, ਜਗਤ ਉਜਾਗਰ ਹੈਂ,
 ਗੁਨਨ ਕੀ ਆਗਰ ਹੈਂ, ਰਹਿਤ ਮੋਹ ਫਾਸ ਹੈਂ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ (ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਆਤਮਕ ਵਿਦਿਆ) ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹਨ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ, ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਹਨ ਤੇ ਮੋਹ ਦੀ ਫਾਹੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ।

ਅਸਨ ਬਸਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਦਾਨ ਦੇਤ;
 ਚਿੱਤ ਕੇ ਉਦਾਰ, ਦਾਤੇ ਨਾਮ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਹੈਂ॥

(ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ) ਭੋਜਨ, ਬਸਤਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਚਿੱਤ ਦੇ ਸਖੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਦਾਤੇ ਹਨ।

ਨਿਮਰਤਾ ਮਿਠਾਸ, ਮਾਨੋ ਰਸਨਾ ਪੈ ਧਾਮ ਕੀਨੋ;
 ਸਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲ ਚਿਤ, ਨਹਿ ਗਮ ਪਾਸ ਹੈ॥

ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਅਤੇ ਮਿੱਠਤ ਨੇ ਮਾਨੋਂ ਰਸਨਾ ਉੱਪਰ ਹੀ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਚਿੰਤਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਫਟਕਦੀ।

ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਨਿਕੇਤ ਹਰਿ, ਦੀਜੀਏ ਗਿਆਨ ਦਾਨ;
 ਤਾਰੋ ਭਵਨਿਧਿ ਅੰਭ, ਦਾਸ ਅਰਦਾਸ ਹੈ॥

ਹੇ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਘਰ ਹਰੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮਹਾਂਪੁਰਖੋ! ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿਉ। ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਤਾਰੋ, ਦਾਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਅਰਦਾਸ ਹੈ।

—ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ
 ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਧੰਨਵਾਦ !!!

ਮੈਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ਦਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੱਧਨੀ ਕਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾਸ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਵੀ ਦਿੱਤਾ।

ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸੋਧੀ', ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ, ਮਹਿਤਾ ਚੌਂਕ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਰਿਣੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਅਸਲੀ ਤੱਥ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੀ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜੋ ਹਰਿ ਦਾਸਨ ਕੀ ਉਸਤਤਿ ਹੈ ਸਾ ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ॥
ਹਰਿ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਭਾਵਦੀ ਜਨ ਕਾ ਜੈਕਾਰੁ ਕਰਾਈ ॥

[ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ ਮਹਲੇ ੪ ਕੀ, ਅੰਗ ੬੫੨]

ਭੂਮਿਕਾ

ਪਰਮ ਸਨਮਾਨਯੋਗ, ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਾ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਉਦਾਰ ਚਿੱਤ, ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ, ਸਰਬ-ਉਪਮਾ ਯੋਗ, ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਆਂ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਨ। ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਮੰਡਲ 'ਤੇ ਸੂਰਜ ਬਣ ਕੇ ਚਮਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਰਮ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕਰਕੇ ਭਟਕ ਰਹੇ ਲੱਖਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਭੌਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਕਮਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿੜਾ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੁਰੰਧੀ ਦਾ ਅਥਾਹ ਰਸ ਬਖਸ਼ਿਆ।

ਸੂਰਜ ਦਾ ਚਾਨਣ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਦਿਨ ਭਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਿੱਬ ਸੂਰਜ ਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਚਾਨਣ ਨੂੰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਪਸਾਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਾਂ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੂਰਜ ਨੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਗਮ ਨਿਗਮ ਦੀ ਸੋਝੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਕੋਹਨੂਰ* ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਉਹ ਸਦਾ ਲਈ ਸਰਸਾਰ (ਨਾਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ) ਹੋ ਗਏ।

ਸੰਤ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਰੂਪ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੂੰ :—

ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾਨਕ ਭੇਦੁ ਨ ਭਾਈ ॥੪॥੮॥

[ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ—੪੪੨]

*ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੀਰਾ, ਜੋ ਨੂਰ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕੋਹ-ਪਹਾੜ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਕੋ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਅਖੰਡ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਪਰ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਉਪਰ ਅਟੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਅਕਾਸ਼ ਤਕ ਉੱਚਾ, ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤਕ ਡੂੰਘਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਇਤਰ (ਤੁੱਛ) ਜੀਵ ਮਨ ਦੇ ਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਵੱਟੇ ਪਾ ਕੇ ਤੋਲ ਤੇ ਮਿਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਰਥਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵਾਲੇ ਵੀ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਵੀ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉੱਠੇ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ, ਉਹੀ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਕਰਨੀ ਤੇ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਰਸ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜੋ ਕਾਨੇ ਦੀ ਕਾਨੀ (ਕਲਮ) ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਨੂੰ ਕਲਮ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਧੂ ਭਗਤ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਸੰਖ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੂਪ ਸੰਖ ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਰੂਪ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੂਝ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖਵਾ ਲੈਣਗੇ। ਯਥਾ :—

ਮੂਕ ਉਚਰੈ ਸਾਸਤ੍ਰ ਖਟਿ ਪਿੰਗ ਗਿਰਨ ਚੜਿ ਜਾਇ ॥

ਅੰਧ ਲਖੈ ਬਧਰੋ ਸੁਨੈ ਜੋ ਕਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਾਇ ॥੨॥

[ਦਸਮ, ਅੰਗ-੪੭]

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਕਰਨਾ ਤੇ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ

ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—

ਤੁਮ ਕਰੁਣਾ ਬਿਨ ਅੱਖਰ ਏਕੂ।

ਨਹਿ ਉਪਜਤ ਮੁਝ ਰਿਦੇ ਬਿਬੇਕੂ।

ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸੰਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸਦਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਘੁਲੀ ਮਿਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਯਥਾ :—

ਸੰਤ ਅਨੰਤਹਿ ਅੰਤਰੁ ਨਾਹੀ ॥੪॥੨॥

[ਆਸਾ ਸ੍ਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਅੰਗ-੪੮੬]

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗ ਅੰਦਰ ਪਏ ਹੋਏ ਲੋਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਵਾਲੇ ਗੁਣ—ਉਸ਼ਣਤਾ (ਗਰਮੀ) ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵਰਗੇ ਹੀ ਗੁਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਵੇਦ ਵੀ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਯਥਾ :—

ਸਾਧ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਬੇਦ ਨ ਜਾਨਹਿ ॥

ਜੇਤਾ ਸੁਨਹਿ ਤੇਤਾ ਬਖਿਆਨਹਿ ॥

[ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ-੨੭੨]

ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ੍ਵੈ-ਸੰਬੇਦ ਵਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਥਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ :—

ਕਥਨ ਕਹਣ ਕਉ ਸੋਝੀ ਨਾਹੀ ਜੋ ਪੇਖੈ ਤਿਸੁ ਬਣਿ ਆਵੈ ॥੨॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੮੮੩]

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜਿਨਿ ਦੀਆ ਪਲੀਤਾ ਤਿਨਿ ਤੈਸੀ ਝਲ ਦੇਖੀ ॥੩॥

[ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ-੩੩੩]

ਜੋ ਦੂਜੇ ਕਰਕੇ ਕਥਨ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋਣ, ਉਹ ਪਰ-ਸੰਬੇਦ ਵਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ-ਸੰਬੇਦ ਵਾਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਪੁਰਖ ਆਪ ਹੀ ਕਥਨ ਕਰਵਾਉਣਗੇ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਥਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਤਿਪੁਰਖ ਹੀ ਲਿਖ

ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰਿੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਪਿੰਗਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਚਿਦਾਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, 'ਵਲੀ ਵਲੀ ਬੇਤੀ ਨਹਿ ਬੇਤੀ ਨਿਰਬਲੀ' ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਬਲ ਵਾਲੇ ਦੇ ਬਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਲ ਵਾਲਾ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਬਲ ਹੈ, ਨਿਰਬਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ। ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੋਇਲ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਤਿਪੁਰਖ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹੀ ਆਸ ਮਨ ਵਿਚ ਢਾਰਸ ਬੰਨ੍ਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਹਮਾਯੂੰ ਪੰਛੀ ਦੇ ਪਰਾਂ ਨਾਲ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਖੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਪੁਰਖ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲੈਣਗੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਐਸੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਬਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰ ਜੈਸੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਅਮਿਣਵੀਂ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚੋਂ ਚੌਦਾਂ ਰਤਨਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਖਾਸ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਸਕੇ।

ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ, ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਫਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਤੇ ਕਹਾਇਆ ਹੈ। ਯਥਾ :—

ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ ॥

[ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੭੬੩]

ਐਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਕੀੜੀ ਦੇ ਪਹਾੜ ਚੁੱਕਣ ਵਰਗੀ ਕਠਿਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਨੇ ਧਰਤੀ 'ਪਰ ਧੂਨਹ ਜਿਉ ਸਿਰ ਲੀਨ ਉਠਾਈ' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਸਤਿਪੁਰਖ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਭਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਹੌਲਾ ਕਰ ਦੇਣਗੇ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਿਮਲੇ ਤੇ ਮੰਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਲਾਈਟਾਂ ਦੂਸਰਾ ਅਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਸਵਰਗ ਦਾ ਸੀਨ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਦੀਆਂ ਸੀਨਰੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਜੁਜਾਤੀ ਰਾਜੇ ਨੇ ਤੀਰ ਤੀਰ ਦੇ ਫਾਸਲੇ 'ਤੇ ਜੱਗ ਕੀਤੇ, ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀਹ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੀਆਂ ਵਾਰਤਾਂ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਿਥੂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਖਿੱਲਰੇ ਪਏ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਧਨੁਸ ਦੇ ਗੋਸ਼ੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਯੁੱਧ ਹੋਏ। ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਿਯਵਰਤ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰਾਕਟਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਬਣਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਏ।

ਜਿਥੇ ਇਕ ਟਕ ਅਠਾਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਚੌਵੀ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੱਤਾ ਤ੍ਰੇਅ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਹੋਏ। ਜਿਥੇ ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗੀਆਂ, ਜਿਥੇ ਧਰਤੀ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਵੇਸ ਬਦਲਿਆ। ਜਿਥੇ ੨੩ ਅਵਤਾਰ ਹੋਏ। ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਥੇ ਅਨੁਸੂਈਆ ਜੈਸੀਆਂ ਜਤੀ ਹੋਈਆਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਿਥੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਤੀਰਥਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਥੇ ਰੱਬ ਨੇ ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਫੇਰੇ। ਜਿਥੇ ਰੱਬ ਨੇ ਧੰਨੇ ਦੀਆਂ ਗਊਆਂ ਚਾਰੀਆਂ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਪੰਜੇ ਲਾਏ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌੜੇ ਗੀਠੇ ਮਿੱਠੇ ਕੀਤੇ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੱਕ ਦੀਆਂ ਖੱਖੜੀਆਂ ਦੇ ਅੰਬ ਬਣਾਏ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਭਾਰਤ ਵਰਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਹੈ,
ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ :—

ਮਾਰਿਆ ਸਿਕਾ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਆ ।

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ-੧, ਪਉੜੀ-੪੫]

ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਥੇ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆ ਕੇ ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਤੁੜਾਏ। ਜਿਥੇ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਿਥੇ :—

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰੁ ਚੇਲਾ ॥੨॥

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੂਜਾ]

ਦੀ ਨਵੀਂ ਰੀਤੀ ਤੋਰੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਭਰਤਾ ਬਣ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਐਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਜਗਰਾਉਂ ਵਿਚ ਅਖਾੜਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਸਿਰਮੌਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੱਪ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ੍ਹਦਾ, ਪੇਲ੍ਹਦਾ, ਬੁੜ੍ਹਕਦਾ, ਭੁੜ੍ਹਕਦਾ, ਗੁਲਕਦਾ, ਲਹਿਰਾਂ ਉਛਾਲਦਾ, ਛੱਲਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਂਦਾ, ਰਾਤ ਦਿਨ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਵਾਹੋਦਾਹੀ ਆਪਣੀ ਮਸਤੀ ਵਾਲੀ ਬੇਫਿਕਰੀ ਵਾਲੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸੰਘਣੇ ਤੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਫਲ ਖਾਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਲਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀ ਸਦਾ ਝੁਰਮਟਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੋਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀ ਵੀ ਕੀਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੁੱਖ ਤੇ ਆਰਾਮ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਦਾ ਚੱਕਰ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਗਰਮੀ ਦੀ ਗੌਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਸਰਦੀ ਦੀ ਸੀਤਲਤਾ ਦਾ ਭੈ ਹੈ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਫਲ ਖਾ ਕੇ, ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ, ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੌਂਦੇ ਤੇ ਸਵਰਗ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਰਮਣੀਕ ਤੇ ਸੁਹਾਵਣੀ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਰਾਹੀ ਪਾਧੀ ਦਾ ਚਿੱਤ ਚਾਅ ਨਾਲ ਚੌੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ

ਚਿੱਤ ਇਥੋਂ ਤੁਰਨ ਦਾ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਮਣੀਕਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਰੁਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਹਿੱਲ ਕੇ ਹਲਕੀਆਂ ਫੁੱਲ ਹੋ ਕੇ ਹਰੀ ਵਿਚ ਹਿੱਲ (ਗਿੱਝ) ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸੁਹਾਵਣੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ :—

ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥

[ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ—੪੫੦]

ਵਾਲੀ ਸੋਭਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੈਂਬਾਂ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੈਂਬਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਗਿਣਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਚੇਤ ਦੀ ਚੌਦੇਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਰਾਗੀਆਂ ਢਾਡੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਥੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੇਦੀ ਵੀ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਗੋਲੇ ਅਜੇ ਵੀ ਇਥੇ ਪਏ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਭੈ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਸਦਾ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਤੇ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਧਰਤੀ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਬਾਰਕ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ :—

ਐਸੀ ਸੋਭਾ ਜਨੈ ਕੀ ਜੇਵਡੁ ਹਰਿ ਪਰਤਾਪੈ ॥

[ਮਾਰੂ ਡਖਣੇ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੧੦੯੭]

ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਠੰਢ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਟਿਕਾਅ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ

ਕਿਤੇ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਰੌਲੇ ਰੱਪੇ, ਚੁੰ-ਚਰਾਂਦ ਦੇ ਚੰਗਿਆੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਟਿਕਾਅ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਅਖਾੜਾ ਕਿਉਂ ਪਿਆ ?

ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤਿਹਾੜਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੈਰਾਟ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵ ਤੇਰਵੇਂ ਸਾਲ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਰਹੇ। ਉਦੋਂ ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਭੀਮ ਸੈਨ ਤੇ ਅਰਜਨ ਆਦਿ ਪੰਜੇ ਭਰਾ ਇਥੇ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਦੰਗਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਸਰਤ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਨਾਮ ਅਖਾੜਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੈਰਾਟ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਪਏ ਪੁਰਾਣੇ ਥੇਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੈਰਾਟ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਈ ਪਿੰਡ ਵੱਸੇ ਤੇ ਉੱਜੜ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਥੇਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਢੇਰ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਦੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਹ ਪਿੰਡ ਸਮਰਾ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਮ ਉਪਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ 'ਅਖਾੜਾ' ਰੱਖਿਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਮਾਲਕੀ ਇਸੇ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਇਸ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਯੋਧੇ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਅਮਰਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੇਵੀ

ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਦੀ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਹਾਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਰਿਆਰ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟ ਚੀਮਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਸਨ। ਚੀਮੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ 'ਬਾਬਾ ਅਮਰਾ' ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਮਰਾ ਗੋਤ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮਾਤਾ ਬੀਰਾਂ' ਸੀ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 'ਮਾਤਾ ਸੇਵੀ' ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ 'ਬੀਰਾਂ' ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਏ ਗਏ

ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਅੰਦਰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਸਦਾ ਚਾਉ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਗੁਣ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੇਵੀ' ਭਾਵ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹੀ ਨਾਮ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਖਾੜੇ ਆਉਣਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ੨੧ ਦਿਨ ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਰਹੇ। ਇਥੋਂ ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਢਾਬ 'ਤੇ ਦੋ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰਹੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਮਾਤਾ ਸੇਵੀ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤੇ, "ਮਾਤਾ! ਤੁਹਾਡੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖ, ਜਪੀ-ਤਪੀ, ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ, ਪੰਜਾਂ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ, ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਤੋਰਨ ਵਾਲੇ, ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਚਾਨਣ ਦੇ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਲਕਸ਼ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਕਰਮ ਯੋਗੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਹਾਜ਼ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ :—

ਆਪਿ ਮੁਕਤੁ ਮੁਕਤੁ ਕਰੈ ਸੰਸਾਰ ॥

[ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮਃ ੫, ਅੰਗ—੨੯੫]

ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਗੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਕਹੇ ਹੋਏ ਇਹ ਬਚਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਹੋਏ :—

ਬਾਬੇ ਅਮਰੇ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਬੀਰਾ (ਸੇਵੀ) ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਮੁਹੱਬਤੀਆ ਨਾਮ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ। ਭਾਈ ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ ਦਾ

ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਆਕਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪੋਤਰਾ ਭਾਈ ਨਥੂਆ ਸਿੰਘ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੀ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਨਥੂਆ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਮਾਨਾ ਜੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀਬੀ ਰਾਜ ਕੌਰ ਜੀ ਸੀ, ਜੋ ਬੜੇ ਗੰਭੀਰ, ਧੀਰਜ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਪ ਸਾਧਨਾ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੀਬੀ ਜੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਫਲਾਣੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਦਾਰਾਪੁਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਫਲਾਣਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕਾ ਬਣ ਕੇ ਜਨਮ ਧਾਰਾਂਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ। ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਗੰਧੂਬ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ; ਜੋ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੨੫ ਪਾਠ ਵੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰਲੀ ਢਾਬ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਪਾਠ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਇਕ ਸੌ ਦਸ ਪੱਤਰੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸਨ।

ਭਾਵੇਂ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਲਿਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਤੇ ਪਰਪੱਕ ਰਹੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮੀ, ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਮੂਰਤਿ, ਮਿੱਠ ਬੋਲੜੇ, ਬੇਹੱਦ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਬੀਬੀ ਅਨੰਦ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਪਤੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੋਰ ਐਸੀ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਤਨੇਮ

ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ, ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੱਚੀ ਪਾਠ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ ਪਲਟਨ (ਫੌਜ) ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਬਰਮਾ ਫਰੰਟੀਅਰ ਫੋਰਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਰਮਾ ਦੇ ਰਮਣੀਕ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਹੋਣਹਾਰ, ਜਨਮ ਤੋਂ ਭਗਤ, ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਰੂੜ ਬਾਲਕਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਜੋ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ।

ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੪੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠੀ ਤੇ ਉੱਚਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਏ। ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ੨੪ ਸਾਲ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾਈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਰਸੀਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ ਅਨੰਦ ਕੌਰ ਜੀ ਸਦਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਕਈ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਹੋਏ ਜੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਚਿੱਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮ, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸੁਣ ਕੀਤੇ।

ਪਵਿੱਤਰ ਜਨਮ

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ੧੦੮ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜਨਮ ਮਾਘ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆ, ਫੱਗਣ ਦੀ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ, ਸੰਮਤ ੧੯੫੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮੁਤਾਬਕ ੧੨ ਫਰਵਰੀ ੧੯੦੨ ਈਸਵੀ, ਦਿਨ ਬੁੱਧਵਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਢਾਈ ਵਜੇ ਹੋਇਆ।

ਫਲਗੁਣਿ ਅਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ.....॥

[ਬਾਰਹਮਾਹਾ]

ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਅਨੰਦ ਕੌਰ ਸੀ। ਸੋ:—

ਅਨੰਦ ਕੌਰ ਤੋਂ ਨੰਦ = ਪੁੱਤਰ ਉਪਾਰਜਾ = ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਉਪਾਰਜਾ = ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਫਲਗੁਣਿ = ਗੁਣਾਂ ਰੂਪ ਫਲਾਂ ਨਾਲ

ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਫਲ ਖੁਆ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਨਾਮ ਰੱਖਣਾ

ਜਨਮ ਉਪਰੰਤ ਉਸੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਭੂਆ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਲੈ ਆਈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦੀ ਬਜਾਇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਇਆ। ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆਇਆ :—

ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਭੇਟਿਓ ਵਡਭਾਗੀ ਮਨਹਿ ਭਇਆ ਪਰਗਾਸਾ ॥

ਕੋਇ ਨ ਪਹੁਚਨਹਾਰਾ ਦੂਜਾ ਅਪੁਨੇ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਭਰਵਾਸਾ ॥੧॥

[ਅੰਗ—੬੦੯]

ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਨਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਭੋਗ ੪੦ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਾਠ ਸੁਣਦੇ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਪਾਠ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘ ਰਹੇ ਹੋਣਹਾਰ ਬਾਲਕ ਦੀ ਰੂਹ (ਆਤਮਾ) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲਈ ਭਿੱਜ ਗਈ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ

ਅਜੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੧੩ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ :—

ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥੧॥

[ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੨, ਅੰਗ-੧੨੩੯]

ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਤਾਂ ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਰਾਜ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਆਈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਰੰਭਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੀ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਤੱਕਿਆ।

ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ

ਬਾਲ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉਪਰ ਰੁਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਚੌਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡਾ ਬਾਬਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਘਰੋਂ ਗੁੜ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ। ਬਾਲ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪਤਲਾ ਤੇ ਫੁਰਤੀਲਾ ਸੀ। ਨਾ ਤਾਂ ਆਪ ਬਹੁਤਾ ਖੇਡਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਦੇ, ਸਗੋਂ ਮਸਤ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲਕ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਚਮਕਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਐਸੀ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਵੇਗਾ ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ।

ਵਿਦਿਆ ਸੰਸਕਾਰ

ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਰਾਤਨ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਇਆ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ, ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ 'ਉੜਾ ਐੜਾ' ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਅੱਖਰ ਲਿਖ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣੀ ਆਰੰਭੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਬਾਈ ਵਾਰਾਂ, ਭਗਤ ਬਾਣੀ, ਦਸ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਸਰਲ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਵੀ ਕੰਠ ਕਰਵਾਇਆ। ਤਾਇਆ ਜੀ ਦੇ ਵੈਰਾਗ ਮਈ ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਅਨੰਦਮਈ ਖੇਡੇ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਤਾਇਆ ਜੀ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਨੇ ਰੰਗ ਲਿਆਂਦਾ, ਆਪ ਜੀ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ ਬਣ ਗਏ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਤਾਇਆ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ, ਜਿਵੇਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਕਬਿੱਤ, ਸ਼੍ਰੋਤ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਏ।

ਦਾਦੀ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਿਆਨਾ ਅਤੇ ਭੂਆ ਜੀ ਨੇ ਪਾਲਣਾ

ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਦਾਦੀ ਜੀ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ, ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਭੂਆ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਕਿਸ਼ਨ ਪੁਰੇ ਲੈ ਆਏ। ਭੂਆ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਰੀਝ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ, ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੀਤੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਜਮਾਤਾਂ ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਜੀ ਬਾਲਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਭੂਆ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਰਕਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਉਧਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਲਕ ਪਿੰਡ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਮਸਤਕ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਭੁਝੰਗੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਵੇਗਾ।”

ਕਈ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਬੜੇ ਨਿਪੁੰਨ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਸਾਡੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ

ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਆਪਾਂ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨੇ

ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਇਕ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਲਾਲ ਦਾਸ, ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਹਾਂਭਾਰਤ, ਰਾਮਾਇਣ, ਯੋਗ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਆਦਿ ਤੇ ਵੈਦਕ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਿਸ਼ਨ ਪੁਰੇ ਤੋਂ ੧੪ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭਿੰਡਰੀ ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਜੀ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਓ।” ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਭੁਝੰਗੀਆ! ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲਗਨ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਭਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਣਦਾੜੀਏ ਭੁਝੰਗੀ ਨੂੰ ਜਥੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਉਦੋਂ ਅਕਾਲ ਕੁਟੀਆ ਆਦਿ ਕੁਟੀਆ ਬਣਦੀਆਂ ਸਨ। ਰਣੀਏ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੱਘਰ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮੱਘਰ ਸਿਆਂ! ਇਸ ਭੁਝੰਗੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ?” ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਜੀ! ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਹੀ ਘੱਟ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ।” ਸੰਤ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਸ ਭੁਝੰਗੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਜੈਸਾ ਹੈ।” ਦੂਸਰਾ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, “ਮੱਘਰ ਸਿਆਂ! ਲੋਕ ਤਾਂ ਮੰਡਲੀਆਂ ਫੇਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਭੁਝੰਗੀ ਮੰਡਲਾ ਫੇਰੇਗਾ।” ਇਹ ਬਚਨ ਮੱਘਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਤ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਮੂਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਬਚਨ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤਿਹਾੜ ਕੈਂਪ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਸਨ।

ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ

ਫਿਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤਾਂ ਭਿੰਡਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਫਿਰ ੧੬ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਅਖਾੜੇ ਆ ਗਏ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਜੋਆਣੇ

ਦੇ ਭਾਈ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੁਕਲਾਵੇ ਦੀ ਰਸਮ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਪੱਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੱਥਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਾਲੇ ਟੀਕੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਥਾ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਭੁਝੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਥਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ, ਜੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ 'ਤੇ ਪੈਦਲ ਤੁਰ ਕੇ ਧਾਰਨਾ ਲਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਫਲਾ ਕਰਦੇ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ

੧੯੨੩ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੂਪ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ੧੯੩੨ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰਸਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਜੋਗਾ-ਅਭਿਆਸੀ (ਜੋਗੀ) ਸੀ। ਅੱਗੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ, ਕੀਰਤਨੀਏ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨਿੱਤਨੇਮੀ, ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਗਿਆਨੀ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਬਾਈ ਜੀ' ਨੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਐਸੀ ਸੁੰਦਰ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਕਥਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਵਾਹ ਵਾਹ ਖੱਟੀ ਹੈ।

ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਸਮਾਗਮ

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਚਾਅ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ੧੯੨੦ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਢਾਡੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੌਮ ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਹੀਰੇ

ਪੁੱਜੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਢੇ ਦਲ ਦੇ ਹਠੀ, ਤਪੀ ਤੇ ਸਿਦਕੀ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਲ ਸਮੇਤ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ, ਜਪੀ-ਤਪੀ ਬਾਬਾ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਪੰਡਿਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਬਾਬਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਦੇਹਰ ਵਾਲੇ, ਸਕੱਤਰ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਿਤ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਵੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ

ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੈਤਸਰੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ 'ਆਦਿ ਪੂਰਨ ਮਧਿ ਪੂਰਨ' ਦੀ ਐਸੀ ਕਥਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦਾ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ :—

ਬਾਣੀ ਉਚਰਹਿ ਸਾਧ ਜਨ ਅਮਿਉ ਚਲਹਿ ਝਰਣੇ ॥

[ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੩੨੦]

ਐਸਾ ਅਕਥਨੀਯ ਰਸ ਬੱਝਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :—

ਅਲਉਤੀ ਕਾ ਜੈਸੇ ਭਇਆ ਬਰੇਡਾ;

ਜਿਨਿ ਪੀਆ ਤਿਨਿ ਜਾਨਿਆ ॥੨॥

[ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ—੩੩੩]

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਖਾ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਠੰਢ ਵਰਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਭ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਕਿਸੇ ਅਕਹਿ ਰਸ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹਦ ਹੋ ਕੇ ਠੰਢੇ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਏ।

ਕਥਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ :—

ਗੁਰ ਕਾ ਬਚਨੁ ਬਸੈ ਜੀਅ ਨਾਲੇ ॥

[ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੬੭੯]

ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ! ਰਹਿੰਦੀ ਖੂੰਹਦੀ ਕਸਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਬੜੇ ਅਮੋਲਕ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਕਥਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ

ਨੇ ਤਾਂ ਸੋਨੇ 'ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਐਸੀ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਖਿੱਚ ਪਈ ਕਿ ਸਮਝੋ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਜੋਗੇ ਹੋ ਗਏ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ :—

ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਅੰਕੁਰ ਜਬ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭੇਟਿਓ ਪੁਰਖੁ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ ॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੩੦੪]

ਜਿਸ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਇਹ ਪਾਂਧੀ ਸਨ, ਉਸ ਦੀ ਸੇਧ ਹੁਣ ਮਿਲ ਗਈ।

ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ

ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਭਿੱਜ ਕੇ ਗੁਰ-ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ ਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਚੁੱਪ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਆਪਾ-ਵਾਰਨੀ ਜੁਹਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਅਭਿਲਾਖੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦਾ ਹਾਲ ਅਨਬੋਲਤ ਹੀ ਜਾਣ ਗਏ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਦੁੱਤੀ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾ! ਦੱਸ ਤੇਰੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਹੈ?” ਇਸ ਉੱਤਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਭਿੱਜ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖੋ! ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ।” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ—ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਤਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦੀ ਹੈ :—

ਗੁਰਮਤਿ ਮੇਂ ਇਹ ਰੀਤ ਪਿਆਰੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਪੰਚਾ ਹਿਤ ਧਾਰੇ।

ਦਸ ਗੁਰ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਪਾਰਾ।

ਦੇਵਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਮ ਅਧਾਰਾ ॥੬੦॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ—੬੧੮]

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਪੰਜ ਸੌ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ

ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਦਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ 'ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ' ਦੀ ਐਸੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਨਿੱਬੜੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਐਸਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੀ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਸਾਰ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੌਣਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਝੁਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤਾ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸੋਮੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਸਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲਿਆ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਵਾਸਾਂ ਤਕ ਅਰੁਕ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਯਥਾ:—

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਨਿਰਮੋਲਕੁ ਹੀਰਾ ਗੁਰਿ ਦੀਨੋ ਮੰਤਾਨੀ॥

ਡਿਗੈ ਨ ਡੋਲੈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਿ ਰਹਿਓ ਪੂਰਨ ਹੋਇ ਤ੍ਰਿਪਤਾਨੀ॥੨॥

[ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੬੭੧]

ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ

ਅਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਓਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ੧੯੨੧ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਜੰਡ ਨਾਲ ਪੁੱਠਾ ਲਮਕਾ ਕੇ, ਭਾਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਾਰੋਵਾਲੀ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ, ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਉਥੇ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਭੱਠੇ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੇ ਭਾਈ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਭੁੰਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਥਾਂ ਵੀ ਵੇਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜਿਥੇ ਅਧਮੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ, ਸਾੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੀ ਰੂਹ, ਨਰੈਣੂ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਸੌ ਸੌ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ; ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਸ ਘਿਨਾਉਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਅਣਖ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਝੰਜੋੜਿਆ। ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਝਲਕਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਸਰੂਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ; ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਰੈਣੂ ਮਹੰਤ ਦੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਕਬਾਬੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਰੈਣੂ ਦੇ ਅਸਹਿ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਈ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਬੇਮਿਸਾਲ ਨਮੂਨਾ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ

ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੮੪ ਪਾਠ ਕਰਨੇ

ਇਥੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਚੁਰਾਸੀ ਵਾਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਝਬਾਲ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ, ਸੰਨ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਛੇਹਰਟਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਡਾਲੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਫਿਰ ਇਥੇ ਰਹੇ। ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਅਤੇ :—

ਚਾਚਰੀ ਛੰਦ ॥ ਤੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗੋਬਿੰਦੇ ॥ ਮੁਕੰਦੇ ॥ ਉਦਾਰੇ ॥ ਅਪਾਰੇ ॥੬੪॥

ਹਰੀਅੰ ॥ ਕਰੀਅੰ ॥ ਨ੍ਰਿਨਾਮੇ ॥ ਅਕਾਮੇ ॥੬੫॥

॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਛੰਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੀਤਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦਾ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਜਾਪ ਕਰ ਕੇ ਅਥਾਹ ਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ।

ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਪ ਕਰਨਾ

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਰੋਪੜ ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਬਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗਲ ਗਲ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਜਾਪ ਕੀਤਾ। ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਬਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਚਾਰ ਵਜੇ

ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨ ਜਦ ਚਾਰ ਵਜੇ ਸੰਤ ਜੀ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਚੌਗਾਠ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵੱਡਾ ਸਰੀਰ ਧਾਰ ਕੇ ਚਾਲੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਫੇ ਵਿਚ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ‘ਤੂੰ ਵੀ ਵਿਚੇ ਹੀ ਆ ਜਾ,’” ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਮੇਰੀਆਂ ਵੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਸਤ ਕਮਲਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਫ ਪੋਟੇ ਹੀ ਲੱਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਕਥਨੀਯ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।”

ਸ੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਕੁ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਅਖਾੜੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ੧੯੨੧ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਵਣ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਭਿੰਡਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆ ਗਏ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਵਲ ਦੀਆਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਖਿੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਕੰਵਲ ਵਰਗੇ ਨੇਤਰ ਵੀ ਚਾਅ ਨਾਲ ਚੌੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਕਲੀਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਬਾਣੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਖਿੱਲਰ ਗਈਆਂ। ਗੂੰਗੇ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਖਾਣ ਵਰਗੀ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਥੇ ਕਥਨ ਕਹਿਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜੋ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਖਿੱਚ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਮਨ-ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਉਚੇਰੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਸ! ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਸੰਤਾਂ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਯਥਾ :—

ਕਤ ਜਾਈਐ ਰੇ ਘਰ ਲਾਗੋ ਰੰਗੁ ॥

ਮੇਰਾ ਚਿਤੁ ਨ ਚਲੈ ਮਨੁ ਭਇਓ ਪੰਗੁ ॥੧॥

[ਬਸੰਤੁ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ, ਅੰਗ-੧੧੯੫]

ਜਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ

ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪੀ। ਆਪ ਜੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨੇਮ ਨਾਲ ਰਾਤ ਦੇ ਇਕ ਵਜੇ ਉੱਠਦੇ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਸਵਾ ਪਹਿਰ

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੇਵਾ ਬੜੀ ਸੁਘੜਤਾ, ਸੁੱਚਮ, ਸੰਜਮ, ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਇਉਂ ੧੯੨੧ ਤੋਂ ੧੯੩੦ ਈਸਵੀ ਤਕ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪ ਜੀ ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਥਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਰੈਯੇ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗਜ਼ਲਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸਾਰਾ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾ: ਛੇਵੀਂ ਤੇ ਦਸਵੀਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਉਚੇਚੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ।

ਉਪਰੰਤ ਦੂਜੇ ਮੱਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ—ਵਿਚਾਰ ਸਾਗਰ, ਯੋਗ ਵੇਦਾਂਤ, ਪੰਚ ਦਸੀ, ਮੋਖਸ਼ ਪੰਥ ਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ।

ਫਿਰ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਵਾ ਲੱਖ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ, ੩੬ ਲੱਖ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ—‘ਕੇਤੇ ਕਾਨ ਮਹੇਸ ॥’ ਦੀ ਪੰਗਤੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ? ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਭਿੰਡਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਢਲਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਸੀ, ਉਸ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਜਦ ਆਪ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਤਾਂ ਵੇਦ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫਿਲਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਲੰਘਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਲੰਘਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਲੋਕ ਲਿਖ ਕੇ ਲੈ ਆਇਓ।” ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਕਾਗਜ਼ ਪੈਨਸਲ ਲੈ ਕੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਵੇਦ ਅੱਗੋਂ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ—‘ਬ੍ਰਹਮ ਰਵੀ ਬ੍ਰਹਮ ਅਰਪਣ’ ਅਜੇ ਇਤਨਾ ਹੀ ਸਲੋਕ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਪੁਰਖਾ ! ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੀਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।” ਖਾਲਸਾ ਜੀ

ਦੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਜਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਜਦ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਸਲੋਕ ਲਿਖਿਆ ਦਿਖਾਇਆ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੀਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।” ਸੰਤ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, “ਠੀਕ ਹੈ! ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।”

ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਕਥਾ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਤਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਬੈਠ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਫੁਰਨਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਦੱਸਣ—ਮੈਨੂੰ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਦੋਂ ਹੋਣਗੇ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ ਰੋਕਿਆ। ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੱਸ ਪਏ। ਕਹਿੰਦੇ, “ਪੁੱਛਣ ਦਿਉ ਜੋ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ।” ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਨਹੀਂ ਲਈਦੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਉਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, “ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ। ਤੀਜੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਕੱਦ ਵੀ ਮਧਰਾ ਹੀ ਸੀ।”

ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈਣ ਤੋਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਵੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਜਾਣ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਗੀਚਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਪਾਣੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।” ਭਾਵ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬੁੰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਵੀ ਕਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਈ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਸਿੰਘ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿਣ।

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਹੋਏ ਇਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ

ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਦੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਗਿਆਨੀ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਈ ਸਾਲ ਉਥੇ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਉਥੇ ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ ਸਨ।

ਚਾਰੇ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਬੋਪਾਰਾਏ ਕਲਾਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੋਂ ੪੦ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕਥਾ ਸੁਣੀ। ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਸਵੇਰੇ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਲੁਆਉਂਦੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵਕਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, “ਜੋ ਇਹ ਕਥਾ ਸੁਣ ਲਵੇਗਾ ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਚਾਰੇ ਕਥਾ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਗੁਦਾਵਰੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਜੋਖਰੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਭਗਵੇਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਮਿਲਿਆ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਸ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਅਜੇ ਨੌਜੁਆਨ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਉੱਠ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਾਫਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਵੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਮੈਲੇ ਹੀ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਜਲ ਪਾਣੀ ਛਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਮਤਿ ਸਬੰਧੀ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਚੱਲ ਪਏ। ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਐਸੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹਨ।” ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਰਹਿ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਥ ਸੁਣਾਓ। ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨਾਂਹ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਆਪ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਜੋਤਿਸ਼ ਦੀ ਮੋਟੀ ਮੋਟੀ ਵਿਚਾਰ ਜਾਣੀ।

ਇਥੋਂ ਫਿਰ ਪੰਜੋਖਰਾ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ। ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੰਗਤ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਧਰੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆ ਗਈ। ਇਉਂ ਆਪ ਜੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਰਹੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜੀ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮੰਜਾ ਬਾਹਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਲੈ ਚਲੋ, ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਘ ਦਾ ਅਖੀਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰਾਂ (ਫੁੱਲਾਂ) ਨੇ ਬਸੰਤੀ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵੀ ਪਹਿਨਾਂਗੇ।” ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਲਿਆ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਵੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਹੀ ਫੁੱਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਸਾਡਾ ਇਹੋ ਸਿਰੋਪਾਓ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਹੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜਿਆ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸੁਗੰਧੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਭਾਉ-ਭਗਤੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਦੱਸੋ! ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?” ਤਾਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਅਜੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਚਨ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਆਪੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ।” ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਹੋਏ ਇਹ ਭਵਿੱਖਤ ਵਾਕ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਏ। ਜਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਵਿਚਰੇ, ਅੱਜ ਤਕ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਫਿਰ ਬੋਪਾਰਾਏ ਕਲਾਂ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ। ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸੁਣਾਵੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ

ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਸਾਨੂੰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਾਉ।” ਤਾਂ :—

ਸੁਲਤਾਨੇ ਮੀਆ ਕਹਾ, ਜੀਉ ਡਰਤ ਹੈ ਆਪਣਾ;

ਇਹੁ ਤਨੁ ਮਾਇਆ ਪਾਹਿਆ ॥

ਆਦਿ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਨਾ ਬੋਲਿਆ, ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੀ! ਜੇ ਆਪ ਆਗਿਆ ਕਰੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਵਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਵਾਂ।” ਸੰਤ ਜੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਕਵਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੁਣਾਉ।” ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉਚਾਰਿਆ :—

ਕਬਿੱਤ ॥ ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾ ਸੇ ॥

ਏਕ ਹੈ ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ ਸਤ ਸੋਈ,

ਹੈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਗ ਰਚਨੇ ਭੀ ਹਾਰ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਨਿਡਰ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਤਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ,

ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਰੂਪ ਜੋਨਿ ਮੇਂ ਨ ਭਾਰ ਹੈ।

ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਚੇਤਨ ਅਨੰਦ ਰੂਪ,

ਜਪਨ ਕੇ ਯੋਗ ਆਦੀ ਸਚੁ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ।

ਸਤਿਜੁਗ ਆਦਿ ਵਿਚ ਏਕੋ ਹੀ ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ,

ਹੁਣ ਭੀ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਸਚਾ ਕਰਤਾਰ ਹੈ ॥੪੯॥

ਅਗੇ ਨੌਂ ਭੀ ਹੋਸੀ ਕਰਤਾਰ ਏਕ ਜੋਤੀ ਰੂਪ,

ਅਨਿਕ ਦ੍ਰੈਤ ਬਿਨ ਜੋਈ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ।

ਸੋਚਨ ਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਂਵਦਾ ਅਕਾਲ ਸੋਈ,

ਸੋਚੀ ਜਾਉ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਿ ਵਾਰ ਹੈ।

ਚੁਪ ਕਰੇ ਮਨ ਦੀ ਤਾਂ ਚੁਪ ਕਦੇ ਹੋਵਨੀ ਨਾ,

ਤਾਂ ਤੇ ‘ਸਮ’ ‘ਦਮ’ ਏਹੁ ਕਰੈ ਦਰਕਾਰ ਹੈ।

ਭੁੱਖਾ ਮਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੱਜਣਾ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ,

ਤਾਂ ਤੇ ਭਉ ਵਿਰਾਗ ਧਰੋ ਏਹੋ ਸੁਖ ਕਾਰ ਹੈ ॥੫੦॥

ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਕੰਮ ਆਵੇ,

ਕਰਕੇ ਬਿਬੇਕ ਏਹੁ ਧਾਰੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੋ।

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣ,

ਸੱਚੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਾਸ ਕਰੀਏ ਆਦੇਸ਼ ਕੋ।

ਕਿਵੇਂ ਸਚਿਆਰਾ ਬਣੇ ਕੂੜ ਦੀ ਜੇ ਪਾਲ ਹਟੇ,

ਕਿਵੇਂ ਹਟੇ ਪਾਲ ਏਹੁ ਕਰੋ ਲਵਲੇਸ਼ ਕੋ।

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਹੂੰ ਕੇ ਰਾਜੀ ਹੋਇ ਚੱਲਣਾ ਜੋ,

ਹੋਵੇ ਸਚਿਆਰਾ ਤੁਟੇ ਕੂੜ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੋ ॥੫੧॥

ਆਦਿ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰ ਮਹਾਂਵਾਕ ਰੂਪ ਸਚ,

ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮੋਖ ਕੋ ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਉਚਾਰਾ ਈਸ ਹੁਕਮ ਬਿਅੰਤ ਅਹੇ,

ਬੁਝ ਲੈ ਹੁਕਮ ਹਉਂ ਕਟਕੇ ਅਨੂਪ ਹੈ।

ਤੀਸਰੀ ਬਿਅੰਤ ਤਾਣ ਪੁਰਾਣ ਸੋ ਬਿਅੰਤ ਗਾਏ,

‘ਪੰਚਰਾਤ੍ਰ’ ਨੀਸਾਣ ਦਾਤ ਗਾਂਵਦਾ ਅਜੂਪ ਹੈ।

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ‘ਸਾਂਖ’ ਜੋ ਅਸੰਗ ਸੋ ਪੁਰਖ ਕਹੇ,

ਵਿਦਿਆ ਵਿਖਮ ‘ਨਿਆਇ’ ਉਚਰੇ ਸੋ ਭੂਪ ਹੈ ॥੫੨॥

ਗਾਂਵਦਾ ਹੈ ਸਾਜੇ ਤਨ ਖੇਹ ਮੇਂ ਮਿਲਾਇ ਦੇਇ,

ਕਾਲਵਾਦੀ ਹੈ ਜੋ ‘ਵਿਸੇਖਕ’ ਪਿਆਰਿਆ।

ਜੀਅ ਕਰਮ ਅਧੀਨ ਹੋਇ ‘ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ’ ਕਹੈ,

ਜੋਗ ਬਿਨਾ ਦੂਰ ਹੈ ‘ਪਤੰਜਲ’ ਉਚਾਰਿਆ।

ਹਾਜ਼ਰ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਣ ਗਾਂਵਦਾ ਵੇਦਾਂਤ ਇਕ,

ਕਥੜੋ ਨ ਜਾਇ ਵੇ ਖਾਸ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰਿਆ।

ਸਾਚਾ ਹੈ ਸਾਹਿਬ ਭੇਟਾ ਨਾਮ ਦੀ ਹੀ ਪਾਸ ਹੋਇ,

ਤਤ ਪਦ ਰੂਪ ਇਉਂ ਚੌਥੀ ਨਿਰਧਾਰਿਆ ॥੫੩॥

ਥਾਪਿਆ ਨ ਜਾਇ ਸੁਧ ਰੂਪ ਕੇ ਸਾਧਨ ਕਹੇ,

ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਖਨ ਸੋਈ ਮੈਂ ਲਖ ਆਪ ਕੋ।

ਪੰਜਵੀਂ ਸੋ ਛੇਵੀਂ ਮੇਂ ਤੀਰਥ ਬਨੌਟੀ ਖੰਡੇ,

ਹੋ ਨਿਹਕਾਮ ਮਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੋ।

ਸਤਵੀਂ ਮੇਂ ਵਿਰਾਗ ਹੈ ਆਪ ਤੂੰ ਸਮਝ ਵੇਖ,

ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਹੇ ਦੂਖ ਅਰ ਤਾਪ ਕੋ।

ਪੌੜੀਆਂ ਚੌਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰਵਣ ਮਹਾਤਮ ਹੈ,

ਮੰਨਨ ਕੋ ਚਹੁ ਵਿਚ ਕਹਿਆ ਅਲਾਪ ਕੋ ॥੫੪॥
 ਪੰਚ ਪ੍ਰਵਾਣ ਵਿਚ ਨਿਧਿਯਾਸਨ ਕੋ ਵਿਸ਼ਾ ਕਹਿ,
 ਸਤਾਰਵੀਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਪੁ ਸ਼ਾਂਤਕੀ ਅਨੰਤ ਹੈ।
 ਅਠਾਰਵੀਂ ਮੇਂ ਤਾਮਸੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਸ ਬਹੁ ਰੰਗੀ,
 ਉਨੀਸਵੀਂ ਮੇਂ ਥਾਵ ਭੀ ਅਗੰਮ ਤੇ ਬਿਅੰਤ ਹੈ।
 ਚਾਰੋਂ ਮਹਾਂਵਾਕ ਕਹਿ ਪੂਰਬ ਅਰਧ ਪੂਰਾ,
 ਪਾਪਾਂ ਸੰਦੀ ਮੈਲ ਵਿਚ ਬੀਸਵੀਂ ਕਟੰਤ ਹੈ।
 ਤੀਰਥ ਤੇ ਦਾਨ ਔ ਸ੍ਰਵਨ ਮੰਨਨ ਕਹਿ,
 ਜਗ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਆਵਦਾ ਨ ਅੰਤ ਹੈ ॥੫੫॥
 ਬਾਈ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਪਤਾਲ ਦਸ,
 ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਓੜਕ ਨੂੰ ਥੱਕ ਗਏ ਭਾਲਦੇ।
 ਹਰੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤਾਈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਸਿਫਤ ਕਰ,
 ਹੋਇ ਸੁਲਤਾਨ ਮਾਨ ਕੀੜੀ ਨਾ ਵਿਖਾਲਦੇ।
 ਅੰਤ ਤੋਂ ਬਿਅੰਤ ਦਾਤ ਅੰਤ ਸਤ ਹੂੰ ਕਾ ਨਹਿ,
 ਬਹੁਤਾ ਹੈ ਕਰਮ ਮੰਨੇ ਕੋਈ ਕਰ ਘਾਲ ਦੇ।
 ਛੱਬੀ ਵਿਚ ਅਮੋਲਕ ਹੈ ਗੁਣ ਕਰਤਾਰ ਹੂੰ ਕੇ,
 ਗੋਪੀਆਂ ਤੇ ਕਾਨ੍ਹ ਆਖ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਡਾਲਦੇ ॥੫੬॥
 ਰੱਬੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਹਿ ਗਾਂਵਦੇ ਅਨੰਤ ਵਹਿ,
 ਮੇਲਦਾ ਨਦਰ ਜਹਿ ਕਰਦਾ ਅਕਾਲ ਹੈ।
 ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖ ਕਹਿਓ ਭੁਗਤ ਗਿਆਨ ਲਹੋ,
 ਏਕ ਤ੍ਰਿਗੁਣੀ ਰਹੋ ਆਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਹੈ।
 ਆਸਣ ਅਲੋਕ ਦਸ ਇਕ ਦੂ ਜੁਬਾਨ ਲੱਖ,
 ਆਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਚੱਖ ਹੋਵਦਾ ਨਿਹਾਲ ਹੈ।
 ਬੱਤੀ ਇਮ ਪੌੜੀ ਕਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਵਿਦਿਯਾ ਸਹੀ,
 ਤੇਤੀ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ ਕੰਗਾਲ ਹੈ ॥੫੭॥
 ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਵਿਚ ਧਰਮ ਖੰਡ ਕੋ ਵਖਾਨ ਹੋਇ,
 ਪੈਂਤੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਹੂੰ ਕੋ ਖੰਡ ਪਹਿਚਾਨੀਏ।
 ਛੱਤੀ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਅਨੰਦ ਹੈ ਸਰਮ ਖੰਡ,
 ਸੈਂਤੀ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕੇ ਖੰਡ ਅਨੁਮਾਨੀਏ।

ਸੱਚਖੰਡ ਗੁਰਮੁਖ ਮਜ਼ਲ ਕਥਨ ਕਰ,

ਕਥਨਾ ਹੈ ਕਰੜਾ ਸੁ ਸਾਰੁ ਜਿਮ ਮਾਨੀਏ ।

ਸਾਧਨ ਗਿਆਨ ਹੂੰ ਕੇ ਜਤ ਤੇ ਧੀਰਜ ਭਨ,

ਹੋਵਦਾ ਨਿਹਾਲ ਰਿਦ ਜਾਹਿ ਨੇ ਵਸਾਨੀਏ ॥੫੮॥

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਕਹਿ ਪਉਣ ਕੇ ਸਮਾਨ ਵਹਿ,

ਧਰਮ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇਕੀ ਬਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ।

ਨਾਮ ਕੋ ਧਿਆਇ ਜਿਨ ਹੰਗਤਾ ਅਭਾਵ ਕਰੀ,

ਸੁਖ ਕੇ ਸਰੂਪ ਸੋਈ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਿਨਾਸ ਹੈ ।

ਮੁਖਿ ਤਿਨਹੂੰ ਕੇ ਹੋਏ ਉਜਲ ਜਹਾਨ ਮਹਿ,

ਕਿਤਨੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕੀ ਬੰਦ ਸੇ ਖਲਾਸ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੇ ਜਪੁ ਕੋ ਵਿਚਾਰ ਕਰ,

ਸੀਸ ਕੋ ਝੁਕਾਇ ਮੇਰੀ ਨਮੋ ਸੁਖਰਾਸ ਹੈ ॥੫੯॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਧਿਆਇ-੪੦, ਪੰਨਾ-੬੨੯]

ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼

ਸੰਤ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਫਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।”

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਇਹ ਬਚਨ ਕਹੇ, “ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਭਾਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਪੜ੍ਹੇ। ਕਈ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭੁੱਲ ਗਏ, ਕਈ ਨੌਕਰੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ ਲੱਗੇ, ਕਈ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਵਿਚ ਜਾ ਫਸੇ, ਪਰ ਜੋ ਅੱਖਰ ਅਸੀਂ ਸੱਚਖੰਡ ਵਾਸੀ ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਾਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ।”

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ!

ਮਾਇਆ ਲੈਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ? ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖੀ ਹੀ ਬਖਸ਼ੋ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਾਇਆ ਦੀ ਵੀ ਤੋਟ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ, ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਵਰਤਿਓ, ਪਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕਰਿਓ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖੀ ਵੀ ਬਖਸ਼ਣਗੇ। ਕੁਝ ਬਣ ਕੇ ਨਾ ਬੈਠਿਓ। ਸਾਡਾ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਡੰਡਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸਮਝ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਇਓ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ, ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੌ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਾਉਣੇ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਣੇ, ਇਹ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਆਪੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਠ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਪੰਥ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਨ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਮਨ ਵਿਚ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਕੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ।”

ਤਿੰਨ ਫੱਗਣ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਸਨ। ਇਹ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਲਾਵੇ।

ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਤਮ ਉਪਦੇਸ਼

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨ ਬਚਨ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਹੇ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭੇਖ ਦਾ ਸੰਤ ਹੋਵੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਬਚਨ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਆਪ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦੀ ਗੱਲ ਉਸ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਣੀ। ਤੀਜਾ ਬਚਨ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, ਸੁਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਪੈ ਗਏ।

ਚਾਰ ਫੱਗਣ ਨੂੰ ਅਜੇ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ੧੭ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪਹਿਲਾਂ ਭੋਗ ਦੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹ ਦਿਉ, ਬਾਕੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਰਿਉ।” ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈਣ ਸਾਰ ਸਵਾ ਅੱਠ ਵਜੇ ਸੰਤ ਜੀ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ

ਤਿਆਗ ਕੇ :—

ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਿ ਮਿਲੇ ਜਲ ਕਾ ਜਲੁ ਹੂਆ ਰਾਮ ॥

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਰਲੀ ਸੰਪੂਰਨੁ ਥੀਆ ਰਾਮ ॥

[ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੮੪੬]

ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਕੇ, ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਤੇ ਲੀਡਰ ਵੀ ਆਏ।
ਸਭ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਗਮਗੀਨ ਸਨ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੰਤ
ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ :—

ਕਹਾ ਸੁ ਭਾਈ ਮੀਤ ਹੈ ਦੇਖੁ ਨੈਨ ਪਸਾਰਿ ॥

ਇਕਿ ਚਾਲੇ ਇਕਿ ਚਾਲਸਹਿ ਸਭਿ ਅਪਨੀ ਵਾਰ ॥੩॥

[ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੮੦੮]

ਇਤਨੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ
ਦੇ ਨੇਤਰ ਪਰਨਾਲੇ ਬਣ ਕੇ ਵਗ ਤੁਰੇ। ਸਭ ਨੇ ਇਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ
ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਦਾ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

੨, ੩, ਅਤੇ ੪ ਫੱਗਣ ਨੂੰ ਹੁਣ ਬੋਪਾਰਾਏ ਕਲਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਯਾਦ
ਵਿਚ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ
ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ, ਢਾਡੀ, ਗੁਣੀ
ਗਿਆਨੀ, ਕਵੀਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਆ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਤ
ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੀ
ਪੰਜੋਖਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬੋਪਾਰਾਏ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ
ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਤੀਜੀ ਕਥਾ ਵੀ ਇਥੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ ਇਥੇ ਹੀ ਭੋਗ ਪਾਇਆ।
ਫਿਰ ੧੯੩੪ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ
ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ
ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਬਣਵਾਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀਆਂ
ਇਕੋਤਰੀਆਂ ਵੀ ਕਰਵਾਈਆਂ।

ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼

ਸੰਤ ਜੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ

ਸਨ। ਕਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਕਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰੱਖਣ ਦੀ ਭਾਰੀ ਤਾਰੀਦ (ਹਦਾਇਤ) ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਮਹਾਂਵਾਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਢਾਲ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਖਾਲਸਾ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਪ-ਨਾਮ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਰਤਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕੋ ਇਕ ਤੀਬਰ ਲਗਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ 'ਖਾਲਸਾ' ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਨ:—

੧. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪੱਕੇ ਨਿੱਤਨੇਮੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਵਾਉਣੀ।
੨. ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣਾ, ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣਾਉਣਾ ਤੇ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਰੱਖਣਾ, ਢਿੱਲੇ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣਾ।
੩. ਗੁਰਬਾਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਵਾਉਣੀ।
੪. ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ।
੫. ਆਪਣਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਗੁਰੂ ਕਾ ਜਾਨਣਾ।
੬. ਹਰ ਔਕੜ ਸਮੇਂ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਹਰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੰਥਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ।
੭. '.....ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ ॥' (ਦਸਮ)
ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅੰਸ ਜਾਣ ਕੇ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ।
੮. ਸਦਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
੯. ਜੇਕਰ ਮੇਨੇ ਜਾਂ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਕੋਈ ਮਠਿਆਈ ਬਣਦੀ ਤਾਂ ਨਾ ਉਹ ਆਪ ਛਕਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਛਕਣ ਦਿੰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਸੁੱਚ-ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਬਹੁਤ ਰੱਖਦੇ। ਨਾ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਵਾਉਂਦੇ। ਚਾਹ, ਅਫੀਮ ਆਦਿ ਨਸ਼ੀਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ ਕਰਮ

ਸੰਤ ਜੀ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਕੁ ਵਜੇ ਉੱਠ ਕੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ। ਸੁਣ ਕੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਉੱਠ ਕੇ ਜਲ ਵਰਤਾ ਦਿੰਦਾ। ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕਰ ਕੇ ਧਿਆਨ ਜੋੜ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ। ਚਾਰ ਵਜੇ ਕਿਰਿਆ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ। ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਵਾਸਤੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ, ਇਕ ਸਿੰਘ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਰੇਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਪਾਣੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦਿਆਂ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਇਉਂ ਤਕਰੀਬਨ ਮਣ ਕੁ ਰੇਤੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦੇ ਸਨ। ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੰਗੇ ਪਿੰਡੇ ਬੈਠੇ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਫਿਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਵੀ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸੌ ਸੌ ਡੋਲ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਭਰਕੇ ਸਰੀਰ ਉਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਸਣ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਦੇ। ਫਿਰ ਕੇਸਾਂ ਤੇ ਦਾਹੜੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਕੰਘਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਕੰਘਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੇਸਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਉੱਖੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਕੰਘਾ ਫੇਰਨ ਨਾਲ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਮਾਲਸਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ, ਦਿਮਾਗ ਸੂਸਬ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਕੇ, ਰੁੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਲ ਪਾਣੀ, ਦੁੱਧ ਜਾਂ ਦਹੀਂ ਲੱਸੀ ਛਕ ਕੇ ਫਿਰ ਕਥਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ। ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਵਾ ਕੁ ਨੌਂ ਵੱਜ ਜਾਂਦੇ। ਫਿਰ ਉਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਿਤੋਂ, ਕਦੇ ਕਿਤੋਂ ਦੋ ਦੋ ਚਾਰ ਚਾਰ ਪੱਤਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਦੇ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਥਾ ਦਾ ਰਸ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਹੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ੧ੳ ਨੂੰ ਹੀ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਚੈਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਪਰ ਚੌਰ ਕਰਦੇ,

ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ !
ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ !! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ !!! ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਜੀ ਤਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹੀ ਜਾਣਾ, ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ
ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਰਗੀ ਲਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ
ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਚਿਹਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਹੀ ਵਰਸ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।
ਫਿਰ ਅਰਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਲਘੂ ਕਿਰਿਆ (Urine) ਕਰਦੇ।
ਲਘੂ ਸ਼ੰਕਾ (Urine) ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਜਲ ਵਰਤੇ ਬਗੈਰ ਕਮਰ-ਕੱਸਾ ਨਹੀਂ
ਸਨ ਕੱਸਦੇ। ਜੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਦੀਰਘ ਕਿਰਿਆ (Toilet) ਕਰਦੇ ਤਾਂ
ਇਸ਼ਨਾਨ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਐਸੀ ਸੁੱਚਮ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ
ਆਪਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਮਿੱਠਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦੇ।

ਫਿਰ ਅਰਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਜਲ ਵਰਤ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਣ ਜਾਂਦੇ। ਜਥੇ
ਦੇ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਫਿਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਛੋਟੇ ਗ੍ਰੰਥ
ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ। ਜੇ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਵਕਤ ਘੰਟਾ ਕੁ ਅਰਾਮ
ਕਰਦੇ, ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦਿਨ ਛੋਟੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦਿਨੇ ਪੈਣ ਦਾ ਵਕਤ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ। ਫਿਰ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਨ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਕਈਆਂ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਕਠਨ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਨਿਗ੍ਹਾ
ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪਰਨੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕੰਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਨੱਕ ਵਿਚ ਉਂਗਲ
ਫੇਰ ਲਈ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟੋਕ ਦੇਣਾ। ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਣਾ
ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਕਥਾ ਕਰ ਕੇ ਆਸਣ ਤਕ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤਕ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਖਾਸ
ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ
ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਆਸਣ 'ਤੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਨਿੱਤਨੇਮ ਸੁਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ
ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਤੋਂ
ਇਲਾਵਾ—ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ, ਬਾਰਹਮਾਹਾ
ਮਾਝ, ਕਈ ਵਾਰ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਯੇ ਤੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਵੀ ਸੁਣਦੇ। ਸਾਢੇ
ਦਸ ਵਜੇ ਤਕ ਨਿੱਤਨੇਮ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਦੇ। ਕੀਰਤਨ
ਸੋਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਗਿਆਰਾਂ ਹੀ ਵਜਾ ਦਿੰਦੇ, ਫਿਰ ਅਰਾਮ ਕਰਦੇ। ਇਹ

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਿਤਨੇਮ ਸੀ, ਵਿਹਲਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਕਿਤਨਾ ਅਣਥੱਕ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਜਿਹੜੀ ਕਥਾ ਉਸ ਦੇ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਹੀ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵੀਹ ਵੀਹ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਚੌਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਗੋਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੀਸਾਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਥਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਹ-ਵਾਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਉਂ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਚੌਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸੁੱਚਮ

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜਿਤਨੇ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦੇ ਹੋ। ਇਤਨੇ ਵਾਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾਂਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਮਾਂਜਦੇ ਹੋ?” ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਜੇ ਮੈਂ ਇਤਨੇ ਵਾਰ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪੰਜ ਛੇ ਵਾਰ ਮਸਾਂ ਹੀ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦੇ ਹੋ, ਜੇ ਮੈਂ ਪੰਜ ਛੇ ਵਾਰ ਮਾਂਜਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਾ ਮਾਂਜੋ। ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਾਲੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਹੱਥ ਮਾਂਜਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਬਹੁਤੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜਿਤਨੀ ਵੱਧ ਸੁੱਚਮ ਰੱਖੋਗੇ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਬੁੱਧੀ ਵੱਧ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿਤਨੀ ਬੁੱਧੀ ਵੱਧ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਿਚ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚ ਨਗ ਜੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।” ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸਹੀ ਹੈ। ਇਤਨੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਤ ਜੀ ਕਈ ਕਈ ਅਰਥ ਬਿਨਾਂ ਸਟੀਕ ਤੇ ਪ੍ਰਯਾਅ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ:—

ਅਖੀ ਬਾਝਹੁ ਵੇਖਣਾ ਵਿਣੁ ਕੰਨਾ ਸੁਨਣਾ ॥

[ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮ: ੨, ਅੰਗ—੧੩੯]

ਦੇ ੨੨ ਅਰਥ ਬਿਨਾਂ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਝੱਟ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪਰਉਪਕਾਰ

ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ 'ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਖਰਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਗੁਰਧਾਮਾਂ, ਤੀਰਥਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਰਨ ਸਮੇਂ—ਸਫ਼ਰ ਖਰਚ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਗੰਥਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਗਏ ਇਸ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਚੱਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਕਾਲਜ ਜਾਂ ਚੱਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਰਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੇਵਲ ਇਕੱਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਵਾਸਾਂ ਤਕ ਪੂਰੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ।

ਰੋਡੇ ਪਿੰਡ ਬਾਬਾ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਧੰਨ ਸੀ ਉਹ ਮਹਾਂਪੁਰਖ! ਜੋ ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਜਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਭਾਵੇਂ ਪੈਸੇ ਵੀ, ਬਸਤਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਜੈਸੇ ਸੁਚੱਜੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਜਥਾ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਥਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ, ਲੱਖਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ, ਗੰਥੀ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਕਥਾਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਨਿੱਗਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਡੇਢ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਦਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਵਰਗੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਸਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੰਗਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਟੀਕਿਆਂ, ਪ੍ਰਯਾਵਾਂ, ਸ਼ਬਦਾਰਥਾਂ, ਕੋਸ਼ਾਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਅਜਿਹੇ ਸਰਲ, ਸਾਦੇ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸੁਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਨ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਪ੍ਰਯਾਇ ਜਾਂ ਕੋਸ਼ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਹੇਠੋਂ ਨਾ ਲੰਘਿਆ ਹੋਵੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ।

ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਠ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਟੀਕੇ ਪ੍ਰਯਾਇ ਜਾਂ ਕੋਸ਼ ਵੇਖਣ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ। ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਕੇ, ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਵਰਣਨ ਕਰ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ। ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ, ਯੁਕਤੀਆਂ, ਦਲੀਲਾਂ, ਉਦਾਹਰਣਾਂ, ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ। ਅਰਥ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹਰ ਪੰਗਤੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਪੰਗਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲਦੇ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਨਿਰਾਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਛੇਤੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏ ਹੋਏ ਅਰਥ ਪੁੱਛ ਕੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਥਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਕਾਈਆਂ ਜਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦੀ ਦਰੁਸਤੀ ਕਰਦੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਦਿਮਾਗੀ ਇਲਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇਕੱਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੂਰੇ ਸਨ। ਦਿਖਾਵੇ

ਨਾਲੋਂ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਸਮੁਖ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਗੂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚਦੇ, ਪਰ ਗੁਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਪੰਥ ਦੀ ਨਿੱਗਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜੁੱਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਵਾਉਣ ਨਾਲੋਂ, ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਸਤਿਕਾਰ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਆਏ ਹੋਏ ਹਰੇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਦੇ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ। ਸਾਧੂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭੇਖ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਗੱਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਾਦੀ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਸਾਦਾ ਹੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਖੱਦਰ ਦਾ ਚੋਲਾ ਤੇ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਲੱਠੇ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਲ ਭਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੁੱਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਬੁੱਕ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਜਾਂ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾ: ਛੇਵੀਂ ਤੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾ: ਦਸਵੀਂ ਜਾਂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸੁੰਝੇ ਜਾਂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿਕ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਵੇਰ ਵਕਤ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲੜੀਵਾਰ ਕਥਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੬੦-੬੧ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੋਥੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਮਹਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ—ਗਿਆਨ ਵਾਸਤੇ, ਧਨ ਦਾਨ ਵਾਸਤੇ ਤੇ ਬਲ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ—ਝਗੜਨ ਵਾਸਤੇ, ਧਨ ਹੰਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਬਲ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਉਦਾਰਤਾ

ਉਦਾਰਤਾ ਇਕ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕੇਵਲ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ

ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਤਿਆਗੀਆਂ ਤੇ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵੇਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਦਾਰਤਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਇਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਨਾ ਕਦੇ ਬੈਂਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਸਟੋਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਬੈਂਕ ਤੇ ਸਟੋਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ ਜੈਸੀ ਉਦਾਰਤਾ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੱਕੀ। ਉਹਨਾਂ ਜੈਸਾ ਹੱਥ ਦਾ ਸਖੀ ਹੋ ਕੇ ਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਦਰਿਆ-ਦਿਲੀ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ, ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਕ ਵਾਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਗੰਗਾ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਤਿਆਗੀ, ਅੱਜ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਸਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।”

ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਹੋਰ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਹੀ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ। ਮੇਰੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਵਾਰ ੫੧੦੦ ਰੁਪਏ ਦਾ, ਇਕ ਵਾਰ ੩੩੦੦ ਰੁਪਏ ਦਾ, ਇਕ ਵਾਰ ੨੧੦੦ ਰੁਪਏ ਦਾ, ਇਕ ਵਾਰ ੧੧੦੦ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ, ਜਦ ਕਿ ਇਕ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅੱਜ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ੧੦੦ ਰੁਪਏ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ ਤਾਂ ਆਮ ਹੀ, ਗੁਰਧਾਮਾਂ 'ਤੇ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਇਕ ਵਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬੁੱਟਰਾਂ ਵਿਖੇ ਸ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਇਲਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ੧੯੦੦ ਰੁਪਏ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਇਹ ਮਾਇਆ ਕਿਸ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਈਏ?” ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਇਹ ਮਾਇਆ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਜੀਅ ਚਾਹੋ ਵਰਤੋ।” ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਗੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ ਪੈਂਨ ਤੇ ਕਾਪੀਆਂ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦੋਂ ਕਲਕੱਤੇ ਜਗਤ ਜੁਧਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ

ਖਾਲਸਾ ਵਚਿੱਤਰ
ਸੰਗਤ
ਯਾਦਵਿੰ
ਸੰਤ ਜੀ
ਦੀਆਂ
ਉਹਨਾਂ
ਦਿੱਤੀ।
ਹਜ਼ਾਰ
ਸਾਹਿਬ

ਤੇ ਹ
ਕਰ
ਸਿੰਘ
ਦੇ
ਮੇਰ
ਕਰ
ਕਰ
ਜ
ਭਿ
ਸ

ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਕੋਤਰੀ ਕਰਵਾਈ, ਭੋਗ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ ਵੀ ਸੱਦੀ। ਇਕ ਤਿੰਨ ਛੁੱਟੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਓ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਆਦਿ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਨੇ ਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਹੀ ਦੂਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਿੱਤੀ, ਇਕ ਢਾਈ ਛੁੱਟ ਦੀ ਐਸੀ ਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਲੈ ਆਏ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਜੋ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਪਾਠਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ, ਸਾਰੇ ਉਥੇ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਵਧੀਆ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਬਣਵਾਓ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਭਾਵੇਂ ਸੰਤ ਜੀ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਤੇ ਹਰ ਮਜ਼੍ਹਬ, ਭੇਖ, ਹਰ ਮਤ ਤੇ ਹਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅੰਸ ਜਾਣ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਥੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਕੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਲੀ ਸਨੇਹ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਜਾਤੀ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ ਜਥੇ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਐਸਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪਿਆਰ-ਖਿੱਚ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਭਿੰਡਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੀ ! ਜਥਾ ਫੇਰਨ ਵੇਲੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ, ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਡਰੀਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਆ ਕਰੋ।” ਸੰਤ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ !! ਰੱਬ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵੱਸਦਾ ਹੋਵੇ।” ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਜਦੋਂ ਢਿੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਅਜੈਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਈ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਜਗਰਾਉਂ

ਦੇ ਪਾਸ ਮਲਕ ਪਿੰਡ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ। ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਤੁਹਾਡਾ ਸਰੀਰ ਢਿੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਥਾ ਛੋਟਾ ਕਰ ਲਵੋ।” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਕੀ ਪਤਾ! ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੀ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਬਰੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।”

ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਸੈਂਪਲੀ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਥੇ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਵਿਖੇ ਛੁੱਟੀ ਮੰਗੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ:—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਵੈ ਜਾਇ ਨਿਸੰਗੁ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ, ਅੰਗ-੯੩੨]

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੀ! ਜੇ ਆਪ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿੱਛੜਨ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਏਨਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਗਲ ਭਰ ਆਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।”

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਮੈਂ ਜਾਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਭਿੰਡਰੀ ਮੈਨੂੰ ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਆਂ! ਹੁਣ ਤੂੰ ਚਲਾ ਜਾਹ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਕਥਾ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਹਟੀਂ, ਕਥਾ ਕਰਦਾ ਹੀ ਰਹੀਂ।”

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ ਏਨਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਮੀਲ ਪੈਦਲ ਤੁਰ ਕੇ ਅਜੀਤਵਾਲ ਤੱਕ ਆਏ। ਅਸੀਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੁੜ ਜਾਓ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਫਿਰ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ। ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਏਨਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ:—

ਇਨ ਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਜੇ ਹਮ ਹੈਂ

ਨਹੀਂ ਮੋ ਸੇ ਗਰੀਬ ਕਰੋਰ ਪਰੇ ॥੨॥

[ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦]

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਪ੍ਰੇਮੀ' ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਹਰ ਪੰਗਤੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਅੰਗ 'ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਤਨਾ ਅਭਿਆਸ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ੍ਰੀ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਹੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋਵਾਂਗੇ।” ਸਿੰਘਾਂਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਿਸਤਰੀ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਇਥੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਕਰਨ ਆਏ ਸਨ। ਪਾਠ ਦੀ ਰੌਲ ਲਾ ਕੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ। ਜਿਥੋਂ ਪਾਠ ਛੱਡ ਕੇ ਆਏ ਸਨ, ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਦੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਈ ਪੱਤਰੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਦਿੱਤੇ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਲੰਛਿਆਣੇ ਸੰਤ ਜੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰ ਕੇ ਉਤਾਰੇ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਜਦ ਭਾਈ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਪੰਗਤੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਦਿਸੀਆਂ। ਸੰਤ ਜੀ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਦੱਸੋ ! ਇਹ ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ? ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਪੈਰ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਕਰ ਕੇ ਪਈਏ।” ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ, “ਜੀ ! ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਨਹੀਂ।” ਸੰਤ ਜੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੂਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ? ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸਦੀਆਂ ਨਹੀਂ।” ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਪੰਗਤੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਿਸਣੋਂ ਹਟ ਗਈਆਂ। ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਕੌਤਕ ਹੋਇਆ ਹੈ ?

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਰੋਡੇ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਨ ਗਏ। ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਤੋਂ ਚਾਰ ਤਕ ਰੌਲ ਲਾ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਬਿਰਾਜ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਤੋਂ ਪਾਠ ਛੱਡ ਕੇ ਆਏ ਸਨ :—

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਪਿਆਰਾ ਆਪੇ ਆਪਿ ਅਪਾਰੁ ॥

[ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ-੬੦੪]

ਸੁੱਤਿਆਂ ਪਿਆਂ ਦੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਪੱਤਰੇ ਪੜ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਪਾਠੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਏ। ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਅਸਚਰਜ ਰਹਿ ਗਏ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਸੰਤ ਜੀ ਚੰਗੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ, “ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਜਦ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਏਨੀ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਖੋਚਲ ਬਹੁਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨੀ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਕਰੋ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸੁਣ ਲਿਆ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਆਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ :—

ਮੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਧਾਰੁ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਾਗਿ ਰਹਾਉ ॥੮॥

[ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ—੭੫੯]

ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਇਕ ਵਾਰ ਭਿੰਡਰੀਂ ੧੨੭ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨੌਂ ਚੇਤ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਪੁਰਬ 'ਤੇ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਸੀ। ੧੨ ਪਾਠੀ ਪਾਠ ਵਿਚ ਲਾਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੋ ਵਜੇ ਤੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ, ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਛਕਦੇ ਸਨ, ਦਿਨ ਦੇ ੧੧ ਵਜੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ। ਇਕ ਘੰਟਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਪੋਥੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠ ਸੁਣਿਆ ਕਰਦੇ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਭਿੰਡਰੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਭਜਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਤਨਾ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਖੜਾਕ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਬੰਬ ਫਟ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੰਤ ਜੀ ਅਜੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਖੜਾਕ ਕਾਹਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਤਾਂ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਗੁਰਮੁਖਾ ! ਹੋਰ ਕੋਈ

ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰ, ਇਹ ਤੇਰਾ ਦੇਹ ਅਧਿਆਸ ਦਾ ਪੜਦਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।”

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਦੀ ਵੇਦ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਘਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲਿਖ ਕੇ ਲੈ ਆਇਉ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਜਦ ਵੇਦ ਅੱਗੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ, ‘ਬ੍ਰਹਮ ਰਵੀ ਬ੍ਰਹਮ ਅਰਪਣ’ ਅਜੇ ਏਨਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਪੁਰਖਾ! ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੀਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।” ਸੰਤ ਜੀ ਦੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਵੱਡੇ ਸੰਤ ਲਿਖਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਭਾਈ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਹਲਪੁਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੰਜੋਖਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਾਮ ਵਾਲੀ ਕਥਾ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਰੀਰ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਖਲੋਤਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਿਆ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆਂ ਤਾਂ ਸਿਮਰਨ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।” ਅਜੇ ਏਨਾ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਕੋਲ ਰਿਹਾ, ਜਾਪ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਪਾਸੇ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਤ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਬਾਣੀ ਸੁਣਦੇ। ਕਹਿੰਦੇ, “ਜਿੰਨਾ ਤੇਜ਼ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਪੜ੍ਹੋ!” ਤੇਜ਼ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਤੇਜ਼ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਮਨ ਸੁਤੇ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਹਲਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਸਾਰੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ‘ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਦੋਂ ਇਸ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆ ਸਾਖਿਆਤ ਹੋ

ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਨਕਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਵੀ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕੰਮ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਮਝ ਨਾ ਪੈਂਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ।

ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸੋਧੀ' ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜੇ ਚੰਗੇ ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਨ ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ? ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਫੁਰਨੇ ਕਰਦਾ ਬੜੇ ਹਰੇ ਹਰੇ ਸਬਜ਼-ਬਾਗ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਦਮੀ ਫੁਰਨਿਆਂ ਦੇ ਐਸੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਫੁਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਪਹਿਰਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ, ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ, ਚੰਗਾ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਉੱਠਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਾੜੇ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਉੱਠਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਭਿੰਡਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਗੈਲਰੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ੪੦ ਦਿਨ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖਸ਼ੇ। ਸੰਤ ਜੀ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਈਏ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਇਕ ਵਾਰ ਰਾੜੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕੀ ਲੱਛਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪੂਰਨ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਾਗਰਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੀ ਕਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਅਪਣੱਤ ਨਾ ਫੁਰੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਕਾਰ ਨਾ ਫੁਰੇ, ਸਾਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹੀ ਦਿਸੇ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਦਾਸ ਸਮਝੇ, ਵੇਦਾਂਤੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅਹੰ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਮੀ' (ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹਾਂ) ਨਾ ਆਖੇ।

ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਅਸੀਂ ਛੱਤੀ ਲੱਖ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ

ਹੈ। ਸਵਾ ਲੱਖ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਤੇ—‘ਗੁੰਬੰਦੇ ਮੁਕੰਦੇ’ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਛੰਦ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਜਾਪ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਬੋਪਾਰਾਇ ਕਲਾਂ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ ਚਾਲੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਵਾ ਲੱਖ ਪਾਠ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇਹ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ੧੧੩ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ‘ਕੇਤੇ ਕਾਨ ਮਹੇਸ਼’ ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ? ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

੧੯੫੭ ਵਿਚ ਜਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬੱਸੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਵੱਜੇ ਸਨ, ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਸੋਧੀ’ ਵੀ ਕੋਲ ਹੀ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ, ਭਗਤ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਨ੍ਹੇ ਕਾਛੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਕ ਵਾਰ ਬੋਪਾਰਾਏ ਕਲਾਂ ਦਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖਸ਼ੇ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਦਸਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ, ਗਾੜ੍ਹੇ ਅਮਲੀ ਜਿੰਨਾ ਨਾਮ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹਰ ਵਕਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਸੁਹਣੀ ਵਿਛਾਈ ਵਿਛਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਰਾਗੀ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ :—

ਦੁਖ ਭੰਜਨੁ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਜੀ ਦੁਖ ਭੰਜਨੁ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੨੧੮]

ਐਸਾ ਰਸ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਦੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਭਜਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਭੋਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੰਗਲੀ ਵਾਲੇ ਜੋ ਆਪ ਵੀ ਚੰਗੇ ਅਭਿਆਸੀ ਸਨ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੀ! ਅੱਜ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਤਾਬਿਆਂ ਬੈਠਿਆਂ ਦੇ ਤੁਹਾਡੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਭਜਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।” ਸੰਤ ਜੀ ਘੂਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ?” ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੀ! ਮੇਰਾ ਕੰਨ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਅੱਜ ਰਾਗੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਰਸ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰੋਮ ਰੋਮ 'ਚੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਚੱਲ ਪਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ੪੦ ਦਿਨ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤਕ ਗਲ ਗਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਐਸਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਥਾ ਵੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ। ਯਥਾ:—

ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ ਕਾਮੁ ਸਭੁ ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ ॥੨੧੩॥

[ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ—੧੩੭੬]

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤੰਗ ਉਡਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਧਿਆਨ ਉਸ ਦਾ ਡੋਰ ਤੁਣਕਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ:—

ਬਾਣੀ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀਉ ਕੀ ਰਾਮਕਲੀ ਘਰੁ ੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਆਨੀਲੇ ਕਾਗਦ ਕਾਟੀਲੇ ਗੂਡੀ ਆਕਾਸ ਮਧੇ ਭਰਮੀਅਲੇ ॥

ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਬਾਤ ਬਤਊਆ ਚੀਤੁ ਸੁ ਡੋਰੀ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥੧॥

ਮਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਬੇਧੀਅਲੇ ॥

ਜੈਸੇ ਕਨਿਕ ਕਲਾ ਚਿਤੁ ਮਾਂਡੀਅਲੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਆਨੀਲੇ ਕੁੰਭੁ ਭਰਾਈਲੇ ਉਦਕ ਰਾਜ ਕੁਆਰਿ ਪੁਰੰਦਰੀਏ ॥

ਹਸਤ ਬਿਨੋਦ ਬੀਚਾਰ ਕਰਤੀ ਹੈ ਚੀਤੁ ਸੁ ਗਾਗਰਿ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥੨॥

ਮੰਦਰੁ ਏਕੁ ਦੁਆਰ ਦਸ ਜਾ ਕੇ ਗਊ ਚਰਾਵਨ ਛਾਡੀਅਲੇ ॥

ਪਾਂਚ ਕੋਸ ਪਰ ਗਊ ਚਰਾਵਤ ਚੀਤੁ ਸੁ ਬਛਰਾ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥੩॥
 ਕਹਤ ਨਾਮਦੇਉ ਸੁਨਹੁ ਤਿਲੋਚਨ ਬਾਲਕੁ ਪਾਲਨ ਪਉਢੀਅਲੇ ॥
 ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਕਾਜ ਬਿਰੂਪੀ ਚੀਤੁ ਸੁ ਬਾਰਿਕ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥੪॥੧॥

[ਅੰਗ-੯੭੨]

ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਸਨ, ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰੀ ਜਾਣ ਤੇ ਘੰਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੱਡ ਹਿੱਲੀ ਜਾਵੇ; ਭਾਵ ਉਹ ਮੱਧਮ ਵਿਚ ਜਾਪ ਵੀ ਕਰੀ ਜਾਣ। ਵੱਧ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚੋਂ ਭਜਨ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਆਨ ਪਿੰਡ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਲਾਗੇ ਚੋਅ 'ਤੇ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਸੰਤ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚੋਂ ਇਤਨਾ ਉੱਚੀ ਭਜਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਚਾਲੇ ਕੰਧ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਦੂਜੀ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਸੁਣਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੰਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣ।

ਤਿਆਗ

ਕਈ ਮਹਾਤਮਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਿਆਗੀ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ਹਨ; ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਫਲਾਣਾ ਫਲ ਖਾਣਾ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਆਦਿ। ਬਾਹਰੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਿਆਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਉਂਦਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤਿਆਗੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ 'ਨਾਮ' ਤੇ 'ਰੂਪ' ਦੋ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਅੰਸਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਵੀ ਮਾਇਆ ਹੈ, ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਮਾਇਆ ਹੈ। ਯਥਾ:—

ਬਹੁ ਰੰਗ ਮਾਇਆ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪੇਖੀ ॥

ਕਲਮ ਕਾਗਦ ਸਿਆਨਪ ਲੇਖੀ ॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੧੭੯]

ਮਾਇਆ ਬਿਆਪਤ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰੀ ॥

ਸੰਤ ਜੀਵਹਿ ਪ੍ਰਭ ਓਟ ਤੁਮਾਰੀ ॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੧੮੨]

ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਕਿਵੇਂ ਕਹਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ

ਬਿਨ ਹਉ ਤਿਆਗਿ ਕਹਾ ਕੋਉ ਤਿਆਗੀ ॥

[ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੧੧੪੦]

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਤ੍ਰਾਲਾਂ ਰਾਣੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜਾ ਤਿਆਗ ਕਰ।” ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ, “ਰਾਜ ਛੱਡਿਆ।” ਰਾਣੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜਾ ਤਿਆਗ ਕਰ।” ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜਾ ਤਿਆਗ ਕਰ।” ਰਾਜਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ਰਾਜ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਕੱਪੜੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ, ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੀ ਹੈ?” ਰਾਣੀ ਕਹਿੰਦੀ, “ਰਹੋ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੀ, ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਛੱਡ ਦੇ। ਤਿਆਗ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ, ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਹ ਤਿਆਗਿਆ ਹੈ।” ਇਉਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ—ਮੁਖ ਵਿਚ ਭਗਤੀ, ਵਰਤਣ ਵੈਰਾਗ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਿਆਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਅੰਦਰ ਇੱਛਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਿਹਾ ਹੈ—ਹੇਅ ਤਿਆਗ ਤੇ ਧੇਅ ਤਿਆਗ। ਇਕ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਤਿਆਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਤੋਂ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਤਿਆਗੀ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਇੱਛਾ ਹੋਣੀ ਕਿ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਆਗ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਹਿਰਦੇ ਕਰਕੇ ਤਿਆਗ ਹੋਣਾ। ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਢੇਰ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਮਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਰਗਾਬੀ ਦੇ ਖੰਭ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁਸ਼ਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ ॥

ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਵਖਾਣੇ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧, ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ, ਅੰਗ-੯੩੮]

ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਮਾਇਆ ਆਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੀ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੋਲ ਆਈ

ਖਾਲਸਾ ਵਚਿੱਤਰ
ਮਾਇਆ
ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ
ਉਹੀ ਤਿਆਗ
ਨੋਟ ਚੁੱਕ
ਬੈਠੇ ਰਹਿ
ਲੱਗ ਪੈਂ

ਵਿਚ

ਤੁ
ਜਿ
ਸੱ
ਉ
ਮ

ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਤਿਆਗੇ, ਉਹ ਅਸਲ ਤਿਆਗੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਤਿਆਗੀ ਕਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਿੱਚ ਤਾਂ ਬੜੀ ਹੈ, ਗਟਾਰਾਂ ਨੋਟ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੱਪ ਬੇਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚੋਂ ਪੈਸਾ ਫੜ ਲਵੇ, ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ:—

ਨਕਟੀ ਕੋ ਠਨਗਨੁ ਬਾਡਾ ਭੁੰ ॥

ਕਿਨਹਿ ਬਿਬੇਕੀ ਕਾਟੀ ਤੂੰ ॥੧॥

[ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ-੪੭੬]

ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ:—

ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਰਾਤੇ ਮਾਇਆ ਨਹੀ ਛਲੈ ॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੨੦੧]

ਭਗਤਿ ਕਰਤਿ ਮਾਯਾ ਨਹਿ ਮੋਹਹਿ ਰਾਚਹਿ ਹਰਿ ਕੇ ਰੰਗਾ ॥੨੧॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੂਰਬਾਰਧ,
ਅਧਯਾਯ-੩੮, ਜਿਲਦ-੨, ਪੰਨਾ-੪੪੯]

ਜਿਵੇਂ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚ ਗਾਰੜੂ ਮੰਤਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਸੱਪਾਂ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਗਾਰੜੂ ਮੰਤਰ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਇਆ ਰੂਪ ਸੱਪਣੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦਨ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਸੱਪਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੋਲ ਆਈ ਮਾਇਆ ਤਿਆਗ ਦੇਣੀ, ਇਹ ਅਸਲ ਤਿਆਗ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਗੰਗਾ 'ਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਹੈ। ਪਾਸ ਆਈ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ ਵਰਤਾ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਂਕ ਦਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਭਾਵੇਂ ਚਿੜੀ ਨਹੀਂ ਫੜਕਣ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਾਇਆ ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਤਿਆਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੋ:—

ਸਾਕਤ ਬੰਧ ਭਏ ਹੈ ਮਾਇਆ ਬਿਖੁ ਸੰਚਹਿ ਲਾਇ ਜਕੀੜਾ ॥

ਹਰਿ ਕੈ ਅਰਥਿ ਖਰਚਿ ਨਹ ਸਾਕਹਿ ਜਮਕਾਲੁ ਸਹਹਿ ਸਿਰਿ ਪੀੜਾ ॥੨॥

[ਜੈਤਸਰੀ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ—੬੯੮]

ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਸੰਤ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਇਹ ਅਸਲ ਤਿਆਗੀ ਹਨ।

ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਕੇ, ਉਦਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮਾਇਆ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਲਾਉਣੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਮਾਇਆ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਰਤਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ?” ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਤਿਆਗ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਿੰਡਰੀ ੧੦੧ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਉਣੇ ਸਨ, ਉਸ ਵਕਤ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਸੱਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਵੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਬੋਪਾਰਾਏ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਉਥੇ ਲੋਕ ਮਾਇਆ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਗੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ।” ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੀ! ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਵੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਹੈ, ਬਦਾਮ ਰੋਗਨ ਵੀ ਮਾਇਆ ਹੈ, ਫਲ-ਫਰੂਟ ਵੀ ਮਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ ਛਕਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ ਮਾਇਆ ਹੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰੀਰਧਾਰੀ ਦਾ ਸਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ:—

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਉਦਰੁ ਤਿਸੁ ਮਾਇਆ ॥

ਤਬ ਛੂਟੇ ਜਬ ਸਾਧੂ ਪਾਇਆ ॥

[ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ—੧੧੬੦]

ਇਸ ਕਰਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਚੱਲੋ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਉ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਚੰਗਾ ਭਾਈ! ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦੇਈਂ, ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗੇ।” ਕਿਉਂਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਰਾਇ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੋਪਾਰਾਏ ਆਪਣਾ ਸਿੰਘ ਭੇਜਦੇ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਆਵੇ, “ਆਹ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ?”

ਸੰਤ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੀਮਸਾਂ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਸੇਵੇਵਾਲ ਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਸਨ, ਉਹ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਮੈਂ ਮਾਇਆ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਦਾ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ।” ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੇਦਾਂਤੀ (ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਹਨ) ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਚੁੱਕ ਲੈ, ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪਈ, ਉਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੀਂ।” ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਜੀ! ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਾਇਆ ਤਿਆਗ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਹੁਣ ਮਾਇਆ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ?” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜੇ ਤਿਆਗੀ ਬਣਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣੇ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਯਤਨ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਨ ਕਰਕੇ ਇੱਛਾ ਕਰੇ। ਜੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਜਾਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ ਸਫਲੀ ਕਰੇ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਪੰਜੋਖਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਿਥੇ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁੰਗੇ ਤੋਂ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਵਾਏ ਸਨ, ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਰਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਮਖਮਲੀ ਬਿਸਤਰਾ ਸੰਤ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। ਰਾਣੀ ਅਜੇ ਪਾਸ ਹੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਫਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, “ਆ ਬਈ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾ! ਕਿਵੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ?” ਕਹਿੰਦਾ, “ਜੀ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਵੇਖੋ ਮੇਰੇ ਕੱਪੜੇ ਫਟੇ ਹੋਏ ਹਨ।” ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਹ ਮਖਮਲੀ ਬਿਸਤਰਾ ਤੇ ਪੱਚੀ ਰੁਪਏ ਹੋਰ ਕੋਲੋਂ ਦਿੱਤੇ, ਕਹਿੰਦੇ, “ਲੈ ਬਈ! ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਬਣਾ ਲਵੀਂ।” ਰਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਹੱਕੇ-ਬੱਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਹ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਛਾਉਣੀ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਬਿਸਤਰਾ ਕਿਸ ਦਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।” ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਸੰਤ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਭਾਈ! ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਉ, ਇਸ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਐਸਾ ਤਿਆਗ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਫਿਰ ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਾਇਆ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ।

ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬੀ

ਸੰਤ ਜੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਸਾਵਧਾਨ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਇਪੁਰ ਵਿਖੇ ਜਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ। ਸ. ਸ਼ਿਵ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਆਸਣ ਸੀ। ਕੋਠੀ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਪੰਜ ਚਾਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ (ਲੇਖਕ) ਵੀ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੇਦਾਂਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪੁੱਛ ਲਵਾਂ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਇਹ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਣਗੇ ? ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਪੀ। ਮੈਂ (ਲੇਖਕ) ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਅੜਾਉਣੀ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਨਾ ਬੈਠ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚ ਲੈਣ। ਇਉਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਸੰਤ ਜੀ ਪਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ ਹੈਂ ?” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਜੀ ! ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੇਦਾਂਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ?” ਸੰਤ ਜੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਲੈ ! ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਇਥੋਂ ਰੋੜਾ ਚਲਾ ਕੇ ਕਿੱਲੇ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਮਾਰੀਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਹੱਥ ਓਥੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਇਥੋਂ ਹੀ ਹੱਥ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਰੋੜਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਲੇ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਭਾਵੇਂ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਮਾਈ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਦੀ ਹੈ।” ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵੀ ਕਪਾਟ ਜਿਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਮੇਰੀ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਠੀਕ ਢੁਕਵਾਂ ਉੱਤਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਡੇਢ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਜੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਝੰਡੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਕੌਣ ਫਿਰਨ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੀ ਐਸਾ

ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕੀ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਰਾਇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸੋਧੀ' ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਧਿਆਨ ਕਿਸ ਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ :—

ਧੁਨਿ ਮਹਿ ਧਿਆਨੁ ਧਿਆਨ ਮਹਿ ਜਾਨਿਆ

ਗੁਰਮੁਖਿ

ਅਕਥ

ਕਹਾਨੀ ॥੩॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ—੮੭੯]

ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਮਨ ਟਿਕਣ ਤੋਂ ਫੇਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਧਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ (ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਫੋਟੋ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਉਸੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ।

ਧਿਆਨ

ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਨਕਲੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਨਕਲੀ ਹੈ। ਨਕਲੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਫੋਟੋ ਬਣਾ ਕੇ ਕਹੀਏ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰੀ ਜਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਮਲੇ ਹੋ ? ਅਸਲ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ? ਅੰਬ ਦਾ ਫੋਟੋ ਬਣਾ ਕੇ ਜੇ ਕੋਇਲ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਇਸ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਬੋਲ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਸੂਰਜ ਦਾ ਫੋਟੋ ਬਣਾ ਕੇ ਚਕਵੇ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਫੁੱਲ ਦਾ ਫੋਟੋ ਬਣਾ ਕੇ ਭੌਰੇ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਇਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਲੈ ! ਚੰਦ ਦਾ ਫੋਟੋ ਬਣਾ ਕੇ ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਅਸਲੀ ਚੰਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੋਟੋ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨ

ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਇਕ ਵਾਰ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਲਵਈ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੰਤ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖੋ ! ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣ ?” ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੇ ਸੰਪਟ ਨਾਲ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।”

ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਜਰਗ ਤੋਂ ਦੀਨੇ ਕਾਂਗੜ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਕ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਜੀ ! ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ, ਉਦੋਂ ਸਗੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ?” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲੀ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਬੁਲਬੁਲੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਭਾਂਡਾ ਭਰ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਲੱਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਬੁਲਬੁਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮੈਲ ਘਟਦੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਵੇਂ ਉਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਘਟਦੇ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਜਦ ਮਨ ਟਿਕ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਦੋਂ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਹਟ ਜਾਣਗੇ, ਘਬਰਾਓ ਨਾ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀ ਚੱਲੋ।”

ਢਿੱਲਵੀਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ? ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸਮੇਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ।

ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤੱਕਣਾ

ਸੰਤ ਜੀ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤੱਕਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾਉਧਰ ਵਿਖੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਡੇਰੇ, ਸਵੇਰ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰ ਕੇ ਅਜੇ ਹਟੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਵਕਤ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਨ, ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ, “ਜਿਹੜੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ

ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਜੇ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੂਜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ?” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕਰਿਓ। ਜਦ ਕਦੇ ਏਧਰ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਬਿਰਧ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਬੰਦਾ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਠੀਕ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਹੀ ਪੱਖ ਲੈਣਗੇ ਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਬਾਣੀ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਠੀਕ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪੰਥ ਵਿਚ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਾਸ ਵੀ ਪਾਸ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਦੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਹ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।”

ਇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜੋ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਜੋ ਕਥਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ ?” ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਸ਼ੰਕੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਬਾਰੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ? ਇਹ ਪੜ੍ਹਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਅਜੇ ਕੱਚਾ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਉਵੇਂ ਉਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਤੇ ਚੌਗੁਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਧੇ ਕਿ ਵੇਖੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਕਿਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ੰਕਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬੜੇ ਢੁਕਵੇਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਰਧਾ ਹੀ ਉਥੋਂ ਉਸਨੂੰ ਕੱਢ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ :—

ਪੂਰੇ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪੂਰਾ ਘਟਿ ਵਧਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੈ ਪੂਰੇ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਂਹੀ॥੩੩॥

[ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ-੧੪੧੨]

ਜੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਵੀ ਡੁੱਬ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਰਾਇਕੋਟ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਾਹਲੀ ਸਾਹਿਬ ਗਏ। ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਮੱਘਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਜੋ ਜੋ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਕਿਸ ਨਮਿੱਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ? ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ? ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰੂਪ ਪੂਰਨ ਅਵਤਾਰ ਹਨ। ਯਥਾ :—

ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾਨਕ ਭੇਦ ਨ ਭਾਈ॥੪॥

[ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ-੪੪੨]

ਤੇ ਸੰਤ ਨਿੱਤ ਅਵਤਾਰ ਹਨ, ਜੋ :—

ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਰੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ॥

ਜੀਅ ਦਾਨੁ ਦੇ ਭਗਤੀ ਲਾਇਨਿ ਹਰਿ ਸਿਉ ਲੈਨਿ ਮਿਲਾਏ॥੨॥

[ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ-੭੪੯]

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਿਮਰਤਾ

ਸੰਤ ਜੀ ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸਮੂਹ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ, ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ :

ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤ॥

[ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ-੪੭੦]

ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ 'ਜੀ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਆਏ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦਾ, ਸਾਧੂ ਦਾ, ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਂ ਸਿੰਘ

ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸੇਵਾ 'ਤੇ ਥਾਪੇ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਦੇ ਪਾਸ ਹੇਠਾਂ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਤਿਕਾਰ ਲਈ ਹੋਰ ਪਲੰਘ ਜਾਂ ਕੁਰਸੀ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਉਸ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਉਚੇਚ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਨਾ ਭਾਈ! ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਪੁਲਕਾਵਲੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਇਆ, ਉਪਰੰਤ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਿਆਂ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਸਿੰਘੋ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੇ ਮੈਥੋਂ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਘੂਰਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੱਧ ਘੱਟ ਲਫਜ਼ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਹੋ, ਬਾਣੀ ਤੇ ਰਹਿਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਦਾਸ ਜਾਣ ਕੇ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਉ।” ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਭਿੱਜ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੁਖੋਂ ਕਹੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨੇਤਰ ਪਰਨਾਲੇ ਬਣ ਕੇ ਵਗ ਤੁਰੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਜੱਗੋਂ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਗੱਲ ਅੱਜ ਤਕ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਕਿ ਕੋਈ ਉਸਤਾਦ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਕਹੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ 'ਤੇ ਐਸਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੁਣ ਕੇ ਬਰਫ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਢਲ ਕੇ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਇਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਭਿੰਡਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੁੱਟਰ ਵਾਲੇ ਜੋ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਗੜਵਈ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਕ ਵਾਰ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਢਿੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁਕਾ ਬੈਠਾ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੁਰਿਆ। ਢਿੱਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭੁੱਖ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਹੀ ਨਾ ਖਾਧੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਣਾ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਸੱਦਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸਿੰਘ ਭੇਜਿਆ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।” ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਭੇਜਿਆ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ, “ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ।” ਤਾਂ ਮੈਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸੱਜਣ ਸਿਆਂ! ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੁਰ ਬੈਠੇ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਖੋਂ ਕਹਿ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ।” ਮੈਥੋਂ ਹੁਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।” ਮੈਂ ਦੱਬੀ ਜਿਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਉਂ ਭਾਈ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਨੇਤਰ ਭਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਸੰਤ ਹੋਏ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ ਤੇ ਹੋਣਗੇ ਵੀ, ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਰ ਮਿਲੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਿਲਣੇ ਹਨ।

ਇਉਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਸੂਰ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਘੁਰਦੇ ਵੀ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਦੋਨੋਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਵੀ ਮੰਗ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪੈਂਦਾ। ਸਿੰਘ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਦੇ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗ ਕੇ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਭਿੰਡਰੀ ਜੋੜ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੈਕਟਰੀ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਦਰ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਚਾਦਰ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਚਾਦਰ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਆਉ। ਜਦ ਨਾ ਲੱਭੀ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਛਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ, “ਆਉ ਗਿਆਨੀ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹੋ, ਆਰਾਮ ਕਰੋ।” ਗਿਆਨੀ

ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਚਾਦਰ 'ਤੇ ਪੈ ਸਕਦਾ।”
ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਨੀ ਸਿਆਂ! ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਭੁੰਜੇ
ਪਵੇਂ ਤੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਵੇ, ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?”
ਇਉਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਚਾਦਰ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਐਸੀ ਮਹਾਨ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਇਕ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਉੱਚੇ ਹੁੰਦੇ
ਹੋਏ ਵੀ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।
ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚੋਂ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਉੱਚਤਾ ਸਦੀਵੀ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਕ
ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ ॥

[ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ—੪੭੦]

ਜੇ ਕੋ ਅਪੁਨੀ ਸੋਭਾ ਲੋਰੈ ॥ ਸਾਧਸੰਗਿ ਇਹ ਹਉਮੈ ਛੋਰੈ ॥

[ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ—੨੬੬]

ਅਸਲ ਉੱਚਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਜੋ ਭੇਦ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ
ਹੀ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁਹਾਰਾ ਜਿੰਨਾ ਨੀਵਾ ਹੋਵੇ, ਪਾਣੀ ਉਤਨਾ ਹੀ ਉੱਚਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪਉੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਦਮੀ
ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਉੜੀ 'ਤੇ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਗੋਂ ਹੇਠਾਂ
ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਰਿਹਾ
ਹਾਂ, ਉਹ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ
ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:—

ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੂ ਨ ਨਿੰਦੀਐ ਖਾਕੂ ਜੇਡੁ ਨ ਕੋਇ ॥

ਜੀਵਦਿਆ ਪੈਰਾ ਤਲੈ ਮੁਇਆ ਉਪਰ ਹੋਇ ॥੧੭॥

[ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ, ਅੰਗ—੧੩੭੮]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵੀ:—

ਹਾਰਿ ਚਲੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਗ ਜੀਤਾ ॥੧॥

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ—੧੦, ਪਉੜੀ—੧]

ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਧਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਸਲ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉਪਰ ਚੱਲਣ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗਰੀਬੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

ਗੁਰਮਤਿ ਰਿਦੈ ਗਰੀਬੀ ਆਵੈ।

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ-੧੨, ਪਉੜੀ-੪]

ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਦੇ ਆਵਾਂਗੇ। ਇਉਂ ਆਪ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾਣਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡੋਂ ਤੁਰਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਦੋਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਣਾ, “ਸੰਗਤ ਜੀ! ਇਤਨੇ ਦਿਨ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਬੇਅੰਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੈਥੋਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਉਲਟ ਕੋਈ ਲਫਜ਼ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਖ਼ਿਆ ਕਰ ਦੇਣੀ। ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਤੌਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਆਉਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ।” ਇਉਂ ਆਪਣਾ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਕਦੇ ਵੀ ਫੁਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਤ ਜੀ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਪੂਰਨ ਸਨ। ਵਿਦਿਆ ਪੱਖੋਂ, ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਪੱਖੋਂ, ਨਿਮਰਤਾ ਪੱਖੋਂ, ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਪੱਖੋਂ, ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਤ ਜੀ ਜੈਸਾ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਤ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿਆਲਪੁਰਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਂਗਾ।”

ਸੰਤ ਜੀ ਨਾਲ ਬੰਗਾਲ, ਬਿਹਾਰ, ਉੜੀਸਾ, ਯੂ.ਪੀ., ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ :—

ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮਹਿ ਚੰਦਨੁ ਉਤਮ;

ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨੁ ਹੁਈਆ॥

[ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ-੮੩੪]

ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਐਸੀ ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਜੈਸੇ ਹੀ

ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ। ਇਉਂ :—

ਪਾਰਸ ਮੈ ਅਰੁ ਸੰਤ ਮੈ ਬਡੋ ਅੰਤਰੋ ਜਾਨ।

ਵੋਹੁ ਲੋਗ ਕੰਚਨ ਕਰੈ ਵੋਹੁ ਕਰੈ ਆਪ ਸਮਾਨ।

ਕਥਾ ਦਾ ਅਸਰ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਠੰਢੇ-ਤੱਤੇ, ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਪੂਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਕਰਨ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ੩੬ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਐਸੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ—ਚਾਹੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਸੁੱਖ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ, ਬਾਹੋਂ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਸਿੰਘ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਤੋਰਦੇ ਰਹੇ; ਫਿਰ ਵੀ ਕਥਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਦੇ ਆਲਸ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਥਾ ਕੇਵਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਬਲਕਿ ਕਥਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਕਥਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਈ ਵਾਰ ਕਥਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਜੇ ਸੰਗਤ ਨਾ ਵੀ ਪਹੁੰਚੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਕਥਾ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ :—

ਭੂਖੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੋਵੈ ਅੰਨੁ ਖਾਇ॥

ਗੁਰਸਿਖ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਆਘਾਇ॥੧॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ—੧੬੪]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਅਸਲ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸਬਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਭਿੰਡਰੀਂ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸੁਧਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਅੱਜ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਲੰਗਰ ਲਈ ਕਾਨੇ ਵੱਢਣ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਥਾ ਨਾ ਹੀ ਕਰਦੇ। ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, “ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘਾ! ਜਿਵੇਂ :—

ਅਮਲੀ ਜੀਵੈ ਅਮਲੁ ਖਾਇ॥

ਤਿਉ ਹਰਿਜਨੁ ਜੀਵੈ ਹਰਿ ਧਿਆਇ॥੧॥

[ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੧੧੮੦]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਥਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਠੀਕ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਇਤਨਾ ਲੀਨ ਸੀ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਆਪ ਕਥਾ ਨਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਨਿੱਤਨੇਮ ਨਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਦਾ। ਯਥਾ :—

ਅਮਲੀ ਅਮਲੁ ਨ ਅੰਬੜੈ ਮਛੀ ਨੀਰੁ ਨ ਹੋਇ ॥

ਜੋ ਰਤੇ ਸਹਿ ਆਪਣੈ ਤਿਨ ਭਾਵੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥੧॥

[ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ—੫੫੭]

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਲਈ ਘੰਡੇਹੇੜੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਅਵਾਜ਼) ਜਾਂ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮਸਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬੀਨ ਦੀ ਤਸ਼ਵੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਭਰੇ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਸਾਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਬੋਲਦੇ, ਸਰੋਤੇ ਸੁਣ ਕੇ ਮੂਰਤਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ। ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਕਥਾ, ਕਈ ਵਾਰ ਹੁਣ ਵੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਥਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਦਾ ਵੀ ਚੇਤਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣੀ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਮਸਤੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਹੀ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਤਪ ਦਾ ਬਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪੱਕੀ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ ਤੇ ਭਰੀ ਹੋਈ ਗੱਡੀ ਦੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਲੀਹ ਪਾਉਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰ ਧਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਯਥਾ :—

ਕਬੀਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੂਰਮੇ ਬਾਹਿਆ ਬਾਨ ਜੁ ਏਕੁ ॥

ਲਾਗਤ ਹੀ ਭੁਇ ਗਿਰਿ ਪਰਿਆ ਪਰਾ ਕਰੇਜੇ ਛੇਕੁ ॥੧੯੪॥

[ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ—੧੩੭੪]

ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਖ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਵਰਖਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦਿਆ ਕਰਦੇ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਰੂਪ ਸਿੱਧੀ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ, ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਮੋਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਵੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਬਿਨਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ, ਕਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਐਸਾ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਚ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ, ਉਹ ਕਮਾਉਂਦੇ ਵੀ ਸਨ। ਕਰਨੀ ਤੇ ਕਥਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੂਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਦੀ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਮਹਾਨ ਰਸ ਸੀ। ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਝਰਨੇ ਝਰਦੇ ਹੋਣ। ਯਥਾ :—

ਬਾਣੀ ਉਚਰਹਿ ਸਾਧ ਜਨ ਅਮਿਉ ਚਲਹਿ ਝਰਣੇ ॥

[ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੩੨੦]

ਝਰਣਾ ਝਰਦਾ ਨਿਝਰਹੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਣੀ ਅਘੜ ਘੜਾਈ ॥

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ—੧੦, ਪਉੜੀ—੧੫]

ਅਘੜ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਜਿਸ ਵਕਤ ਸੰਤ ਜੀ ਕਥਾ ਕਰਦੇ, ਉਸ ਵਕਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਵਰਸਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਥਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਆਪ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਆਪ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੁੱਗਣਾ ਭਰਵਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਲਾਲੀ ਸਹਿਤ ਦਗ-ਦਗ ਕਰਦਾ ਤੇ ਚੋਪੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਹੀ ਤੱਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਕੋਰ ਚੰਦਰਮਾਂ ਵੱਲ ਟਕ ਲਾ ਕੇ ਤੱਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਕੱਤੇ ਇਕ ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣੀ?” ਕਹਿੰਦੀ, “ਨਹੀਂ।” “ਕੀ ਗੱਲ! ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ?” ਕਹਿੰਦੀ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਹੀ ਤੱਕਦੀ ਰਹੀ। ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਦਾ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਐਸੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤ

ਹੀ ਭਰਵੀਂ ਤੇ ਬੱਦਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਭੀਰਤਾ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੋਤਿਆਂ 'ਤੇ ਹਰਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੰਡੇਹੇੜੇ ਦਾ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਨ ਵਰਗਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪੁਰਾਣੇ ਲੰਛਿਆਣੇ ਰੋਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਨਸਵਾਰ ਲੈਣੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਛੱਡ ਦੇ। ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਉਲਟਾ ਹੀ ਬੋਲਿਆ। ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੱਕੇ ਦੇ ਵੀ ਸੂਟੇ ਲਾਵਾਂਗਾ, ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹਟਾ ਲੈਣ। ਐਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕੜਾਹ ਖਾਣ ਦੇ ਮਾਰੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ। ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਚੰਗਾ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ। ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਵੀ ਨਾ ਦੱਸੀ।

ਜਦ ਸੰਤ ਜੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਤਮਾਕੂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ :—

ਮਦਰਾ ਦਹਿਤਾ ਸਪਤਿ ਕੁਲ ਭੰਗੁ ਦਹੈ ਤਨ ਏਕ।

ਸ਼ਤ ਕੁਲ ਦਹਿਤਾ ਜਗਤ ਜੂਠ ਨਿੰਦਾ ਦਹੈ ਅਨੇਕ ॥੨੩॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਿਤੂ-੫,
ਅੰਸੂ-੨੯, ਜਿਲਦ-੧੩, ਪੰਨਾ-੫੫੮੮]

ਧੂਮ੍ ਪਾਨੰ ਰਤੰ ਵਿਪ੍ਰੰ ਦਾਨੰ ਕੁਰਵੰਤਿ ਯੇ ਨਰਾ: ॥

ਦਾਤਾਰੋ ਨਰਕੰ ਯਾਤੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸੂਕਰ: ॥

[ਪਦਮ ਪੁਰਾਣ]

ਉਹੀ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਐਸਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਸਵਾਰ ਦੀ ਡੱਬੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਚਲਾ ਕੇ ਮਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਨੂੰ ਛੇਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਹਨ।” ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿਰ 'ਤੇ ਅਜੇ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਚਿਰ ਠਹਿਰ ਜਾ। ਕਹਿੰਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਹੀ ਛੁੱਟ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਛਕਣਾ ਹੈ। ਇਤਨਾ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਹੀ ਚੈਨ ਲਿਆ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਕੰਘਾ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿਚ ਐਸੀ ਮਿਕਨਾਤੀਸ ਵਰਗੀ ਖਿੱਚ ਸੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਜੋ ਅਸਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਬਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ

ਘੁੰਘਰਾਣੇ ਪਿੰਡ ਗਏ। ਉਥੇ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਸੱਜਦੇ। ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਨਗਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੰਗਤ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਕਥਾ ਦਾ ਰਸ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਸੋਭਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤ ਜੀ :—

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧ ॥

ਕਾਇਆ ਕਾਗਦੁ ਮਨੁ ਪਰਵਾਣਾ ॥

ਸਿਰ ਕੇ ਲੇਖ ਨ ਪੜੈ ਇਆਣਾ ॥

[ਅੰਗ—੬੬੨]

ਪੰਗਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਪੰਡਿਤ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਕਲਮ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ? ਸਿਆਹੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ? ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ? ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਹਿਜ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ :—

ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲੁ ੧ ॥

ਜਾਲਿ ਮੋਹੁ ਘਸਿ ਮਸੁ ਕਰਿ ਮਤਿ ਕਾਗਦੁ ਕਰਿ ਸਾਰੁ ॥

ਭਾਉ ਕਲਮ ਕਰਿ ਚਿਤੁ ਲੇਖਾਰੀ ਗੁਰ ਪੁਛਿ ਲਿਖੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥

[ਅੰਗ—੧੬]

ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ‘ਕਾਇਆ ਕਾਗਦੁ’ ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ, “ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਸਿਆਹੀ ਬਣਾ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬੁਧੀ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਕਲਮ ਤੇ ਚਿਤ ਨੂੰ ਲਿਖਾਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਲਿਖ।” ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਲਮ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਇਵੇਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਜਪਣ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਛਪਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬਾ-ਦਲੀਲ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਸਹਿਤ,

ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਰਸ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੰਕਾਰ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੀ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, “ਜਿਹੜੀ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਵਿਦਿਆ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਆਪ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਖ਼ਿਮਾਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਚਿੱਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ, ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ’ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਚਾਹੀ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਵੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲਵੋ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ, ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ, ਪੜ੍ਹਾਉਣ, ਨਾਮ ਜਪਣ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪਾ ਕੇ, ਸਦਾ ਲਈ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਗੜਵਈ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਇਕ ਵਾਰ ਠੱਕੁਰਵਾਲ ਨਗਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਹਿਤੇ ਚੌਂਕ ਤੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਠੱਕੁਰਵਾਲ ਲੈ ਗਈ। ਕਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੰਗਾ ਚੱਲਿਆ। ਇਥੇ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਹਰਚੋਵਾਲ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਡਿਤ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਆਪ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਤੇ ਅਸਚਰਜ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਤੇਜਮਈ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਤੇ ਨੂਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅੱਤ ਹੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਕਥਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ’ਤੇ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਵੀ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਪੰਡਿਤ ਜੀ! ਆਪ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ, ਕੋਈ ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਬਚਨ ਸੁਣਾਉ।” ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਥੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਕਿਥੇ ਛਪੜੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ’ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਵਿਦਿਆ

ਖਾਲਸਾ ਵਚਿੱਤਰ ਜੀਵਨ
ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ
ਸੀ, ਪਰ ਆਪ
ਮੈਨੂੰ ਚਾਨਣ
ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ
ਦਾ ਠੀਕ ਰ
ਦਾ ਪੰਡਿਤ
ਦੀ ਬਹੁਤ
ਵਧਿਆ।
ਏਸੇ
ਉਸ ਨੇ
ਸੰਤਾਂ ਨੇ

ਵਾਲੇ
ਮੌਲਵੀ
ਦੇਵ
ਵਰਗ
ਹੈ। ਮ
ਨਮਸ

ਸਿੰਘ
ਜੀ
ਕਿ
ਹ
ਨ
ਹੈ
ਸ

ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚਾਨਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਹੰਕਾਰ ਮਿਟ ਕੇ ਚਿੱਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਠੀਕ ਰਾਹ ਦੱਸੋ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਿਆ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਮੌਲਵੀ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ 'ਬੇਰੀ' ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਠੱਕੁਰਵਾਲ ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਥਾ ਵਿਚ :—

ਅਲਹ ਅਗਮ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ ॥ ਛੋਡਿ ਖਿਆਲ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਧੰਧੇ ॥

ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਕਰਾ ॥੧॥

[ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੧੦੮੩]

ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਮੌਲਵੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪੀਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਆਪ ਵਰਗਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਲਮ ਤੇ ਕਾਮਲ ਫਕੀਰ ਜਾਂ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੌਲਵੀ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸ਼ਿਮਲੇ ਗਏ। ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਜੁਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਖੋਵਾਲ ਵਾਲੇ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ। ਵੱਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਮਾਲੀਏ ਵਾਲੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਥਾਂ ਪੁਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਰਸ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਗੰਥ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਵਾਲੀ” ਕਥਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸੁਧਾਰ ਚੱਕ ਗਏ। ਉਥੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੀ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਾਣ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸੁਣੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਕਲਕੱਤੇ ਨੂੰ ਚੱਲੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਿਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਆ ਗਏ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਵੀ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਆਏ। ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਮਹਾਂਪੁਰਖੋ! ਸਾਨੂੰ ਕਥਾ ਸੁਣਾਓ। ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਗੱਡੀ ਖੜ੍ਹਨੀ ਹੈ, ਏਨੇ ਵਿਚ ਕੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ! ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣਾਓ।” ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ:—

ਨਾਨਕੁ ਕਹਤੋ ਇਹੁ ਬੀਚਾਰਾ ਜਿ ਕਮਾਵੈ ਸੁ ਪਾਰ ਗਿਰਾਮੀ॥

ਗੁਰੁ ਸੇਵਹੁ ਅਰੁ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ ਤਿਆਗਹੁ ਮਨਹੁ ਗੁਮਾਨੀ॥੪॥

[ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੨੧੬]

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, “ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਉ, ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਉਂ ਦੋ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਦੱਸੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣਾ ਸੁਅਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ, ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣਾ ਨਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਤੇ ਰੱਬ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਨਿਰਬਾਣ ਪਦਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪੁੰਨ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਧਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਡਾਕਟਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਚੰਗੇ ਅਭਿਆਸੀ ਪੁਰਖ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਠੁੱਲੀਵਾਲ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਥੇ ਇਕ ਸੁਆਮੀ ਸਚਦਾਨੰਦ ਉਦਾਸੀ ਮਹਾਤਮਾ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਖਟ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਮਾਨਤਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਆਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਡੇਢ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਹਨ। ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਕਿਥੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ? ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜੋ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਉਸੇ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਹਨ, ਉਦਾਸੀ ਜਾਂ ਨਿਰਮਲੇ। ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ, ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ? ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਨਿਰਮਲੇ ਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਸਨਾਤਨ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕੇ।

ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜਦੋਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਵੇਰੇ ਕਥਾ ਕਰਨਗੇ, ਉਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆ ਕੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਵੀ ਆ ਗਏ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਆ ਗਈ। ਸਿੰਘ ਪੋਥੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਸੰਤ ਜੀ, ਜੋ ਲੜੀਵਾਰ ਕਥਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ੧ੳ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਖੁਲਾਸੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਓਅੰਕਾਰ ਵਿਚ ੬੩ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੋਈ ਤਾਂ ਓਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਬਰਗ ਰੂਪ ਕਰਕੇ

ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਓਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਬਯੂਤ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਓਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਲਿੰਗ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਓਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਢਾਈ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਮੰਨਦਾ ਸੀ :—

ਅਕਾਰ ਉਕਾਰ ਮਕਾਰ ਪੁਨ ਅਰਧ ਬਿੰਦ ਪਹਿਚਾਨ।

ਚਾਰੋਂ ਕੋ ਸਮੁਦਾਇ ਜੋ ਓਅੰਕਾਰ ਪਹਿਚਾਨ।

ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਾਲੇ ਓਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਵਿਚ 'ੴ' ਲਿਖ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮੱਤ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮੱਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਓ = ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ ਅਥਵਾ ਉਚਾਰਨ ਮਾਤਰਾ ਸੇ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੴ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵੀ ਵੀਚਾਰ ਕੀਤੀ।

ੴ = ਅੰਕ ਗਣਤ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਓ = ਵਰਨਾਤਮ (ਅੱਖਰੀ) ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਮੂਲਕ ਵਰਨ (ਅੱਖਰ) ਹੈ। (ੴ =) ਸੰਕੇਤਕ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਦੇ ਕੇ ਸਫਲ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ੴ ਦੀ ਐਸੀ ਅਲੌਕਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਸੁਣ ਕੇ ਦੰਗ ਰਾਹਿ ਗਏ। ਕਥਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ! ਡੇਰੇ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ (ਮਹਾਤਮਾ) ਜੀ ਵੀ ਆਏ ਹਨ। ਇਹ ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ, ਦਾਸ ਤਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੈ, ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਚਨ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਨਗਰ ਵਾਸੀਓ! ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡੇ ਭਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਇਲਮ-ਬ-ਅਮਲ (ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ) ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੂਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਆਏ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਕਥਾ ਵੀਚਾਰ ਸੁਣੋ ਤੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰੋ। ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਬੜੇ ਗੰਥ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੁਣੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਕਥਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ੴ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਾ ਮੈਂ ਕਿਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਤੋਂ ਸੁਣੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਕਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ੧੯ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਗ੍ਰੰਥ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੜ ਹੀ ਪਾਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਨਾਂ ਡੂੰਘਾ ਅਨੁਭਵ (ਗਿਆਨ) ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤੱਤ-ਬੇਤੇ, ਆਤਮ-ਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਪਾਰ-ਦਰਸ਼ੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਉਕਤੀ ਜੁਗਤੀ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੀਵਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਏਨੇ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਬੈਠ ਗਏ।

ਸਿੱਖ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਹਨ

ਅੰਬਾਲੇ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਜੋ ਬਚਨ ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਤਾਂ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰੂਪ, ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖਾਣ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਾਤੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ, ਨਾਮ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਨਮਸਕਾਰ ਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਨ। ਯਥਾ:—

ਤਰ ਤਾਰਿ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਰੇ;

ਜੈਸੇ ਕਾਗਰਾ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰੈ॥

ਭਗਤਿ ਭਾਗਉਤੁ ਲਿਖੀਐ ਤਿਹ ਉਪਰੇ;
ਪੂਜੀਐ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰੰ ॥੨॥

[ਮਲਾਰ ਬਾਣੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਅੰਗ-੧੨੯੩]

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਨਾਮ ਅਥਵਾ ਨਾਮੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਕਿਉਂ ਸੁੱਟੀਏ? ਹੋਰ ਵੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਣ ਕਾਗਜ਼ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ, ਕਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਹੈ? ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤਰਾਂ ਦੇ ਥਾਨ ਮੋਟੇ ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਮੋਟੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਲਪੇਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤਰਾਂ ਦੇ ਥਾਨ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤਾਂ ਨਾਮ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ, ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਜਾਂ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:—

.....ਨਾਮ ਕੀ ਨਾਮਨਾ ਸਪਤ ਦੀਪਾ ॥੧॥

[ਮਲਾਰ ਬਾਣੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਅੰਗ-੧੨੯੩]

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰਾ ਨਾਮ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡੀ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ 'ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਪਰ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਇਉਂ ਤਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਤਰਦੇ ਹਨ:—

ਸਰਵਰ ਪਰ ਗਿਰਵਰ ਧਰ ਭਾਰੇ।

ਤਰਵਰ ਕੇ ਪਾਤਨ ਸਮ ਤਾਰੇ।

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼]

ਜਨਕ ਰਾਜਾ ਨੇ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਅਠਾਰਾਂ ਨਰਕ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਨਾਮ ਤੇ ਨਾਮੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਾਮੀ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਯਥਾ:—

ਘਟਿ ਘਟਿ ਮੈ ਹਰਿ ਜੂ ਬਸੈ ਸੰਤਨ ਕਹਿਓ ਪੁਕਾਰਿ ॥

[ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਅੰਗ-੧੪੨੭]

ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪ ਲਵੇ, ਫਿਰ ਸਦਾ ਲਈ ਸੁਖੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਬਲਕਿ ਉਹ ਤਾਂ:—

ਆਪਿ ਤਰੈ ਜਨੁ ਪਿਤਰਾ ਤਾਰੇ ॥

ਸੰਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਸੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੇ ॥

[ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ-੧੦੨੬]

ਪੈਗਲੋ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਦਾ ਕੁਲ ਦਾ ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮ ਵਿਚ ਐਸੀ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਧੰਨੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਆਪ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

ਜੋ ਜਨੁ ਹਰਿ ਕਾ ਸੇਵਕੋ ਹਰਿ ਤਿਸ ਕੀ ਕਾਮੀ ॥੧੪॥

[ਮਾਰੂ ਡਖਣੇ ਵਾਰ ਮਃ ੫, ਅੰਗ—੧੦੯੯]

ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਜੋ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤ ਛਡਾਵੈ ਬਾਂਧੈ ਭਗਤੁ ਨ ਛੂਟੈ ਮੋਹਿ ॥

ਏਕ ਸਮੈ ਮੋਕਉ ਗਹਿ ਬਾਂਧੈ ਤਉ ਫੁਨਿ ਮੋ ਪੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਇ ॥੧॥

[ਸਾਰੰਗ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ—੧੨੫੩]

ਜਿਤਨਾ ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣਿਆ ਹੈ :—

ਨਾਮੈ ਤੇ ਸਭ ਕਿਛੁ ਬਣਿਓ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਸਰੀਰ ।

ਨਾਮ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਪੱਲੜਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਵਾਲਾ ਪੱਲੜਾ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਜਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਕਤ ਕਿਤਨੀ ਹੈ! ਜਦੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਬੜੇ ਬੜੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤੇ ਕੀ ਕੁਝ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਕਿਤਨਾ ਕਿਤਨਾ ਵਜ਼ਨ ਚੁੱਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਨਾ ਰਹੇ, ਜੋਤਿ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ; ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਜ਼ੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਫੇਰ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੀ ਅੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫਰਕ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਾਮ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਮ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰ ਹੈ। ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ? ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਪੂਜਣੇ ਯੋਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :—

ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ ॥

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਐ, ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ ॥

ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਮਿਲਯੋ ਚਹੈ, ਖੋਜ ਸਬਦ ਮੈ ਲੇਹ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਹੈ?” ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ :—

ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧ ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ, ਅੰਗ—੯੪੩]

ਸਬਦੁ ਗੁਰ ਪੀਰਾ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨੰ ॥

[ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ—੬੩੫]

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਸਰੂਪ ਹਨ? ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ :—

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਚ ।

ਤੀਨ ਰੂਪ ਹੈਂ ਮੋਹ ਕੇ, ਸੁਨਹੁ ਨੰਦ ! ਚਿਤ ਲਾਇ ।

ਨਿਰਗੁਣ, ਸਰਗੁਣ, ਗੁਰ ਸਬਦ, ਕਹਹੁ ਤੋਹਿ ਸਮਝਾਇ ॥੬॥....

ਜੋ ਮਮ ਸਾਥ ਚਹੇ ਕਰਿ ਬਾਤ ।

ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜਹਿ ਬਿਚਾਰਹਿ ਸਾਥ ॥੧੦॥

ਜੋ ਮੁਝ ਬਚਨ ਸੁਨਨ ਕੀ ਚਾਇ ।

ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਾਰ ਸੁਨਹੁ ਚਿਤ ਲਾਇ ।

ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਾਨ ।

ਇਸ ਮੇਂ ਭੇਦ ਨ ਰੰਚਕ ਮਾਨ ॥੧੧॥

[ਗਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੫੪-੫੫]

ਇਕ ਆਦਮੀ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਉਂਦਾ ਪੁਰਖ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਉਂਦਾ ਤਾਂ ਸਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਤਾਂ :—

ਜੋ ਉਪਜਿਓ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਪਰੋ ਆਜੁ ਕੇ ਕਾਲ ॥

[ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਅੰਗ—੧੪੨੯]

ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ।

ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਕਿਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹਨ? ਜਦ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਜੀ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਥੂਲ ਵਸਤੂ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਪੁਜਾਰੀ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ, ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਖੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੂਖਮ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਰਧਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪ ਕਾਵਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਮਸ਼ਨੂਈ ਹਨ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਿਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਗੁਣੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਫੁੱਲਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਸੂਖਮ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਗੁਣ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਣੀ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਸੂਖਮ ਚੀਜ਼ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲੀ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਧਾਮ ਯਾਤਰਾ

ਸੰਤ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ, “ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਯਾਤਰੂ ਕੌੜਾ ਰੀਠਾ ਮਿੱਠਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾ ਲੱਗਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਧਾ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਰਧਾ ਵਧਣ ਨਾਲ ਪੁੰਨ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਪੁੰਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਸੁਖ ਵਧਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਲੱਭਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

ਸੁਖ ਕਉ ਮਾਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਦੁਖੁ ਨਾ ਮਾਰੈ ਕੋਇ ॥

[ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ—੫੭]

ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਜਿਤਨੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਤਨੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੋਵੇ। ਪੰਜ ਤਖ਼ਤਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜੀ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ ਸੀ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜੋਖਰਾ, ਬਾਬਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਗਲ, ਸ. ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਤਾ ਚੌਂਕ ਆਦਿਕ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਨ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਚੱਲਦੇ। ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਫਿਰ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕੱਟੀ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਸੋਲਾਂ ਪਹਿਰ ਦੀ ਵੀ ਭੁੱਖ ਕੱਟਣੀ ਪਈ।

ਜਦ ਸੰਤ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਂਦੇ, ਉਦੋਂ ਪੰਜਾਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੀ ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਣੀ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ, ਹੋਰ ਜਿਵੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਰੀਠਾ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚਲੇ ਬਹੁਤ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਜੋ ਗਿਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਕਲਕੱਤਾ, ਬੰਬਈ ਆਦਿਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਥਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਜਿਤਨਾ ਸੰਤ ਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੈਦਲ ਤੁਰੇ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ

ਇਤਨਾ ਤੁਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਸੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਪਿੰਜਣੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਂਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੋਭ ਸਕਦਾ। ੨੦-੨੫ ਮੀਲ ਰਸਤਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਸੁਣਦੇ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ। ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਵੀ ਇਤਨਾ ਅਭਿਆਸ ਸੀ ਕਿ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਬੈਠ ਕੇ ਵੀ ਲੱਤ ਨਹੀਂ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਕਠਨ ਤਪੱਸਿਆ ਸੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ। ਨਾ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਥੱਕਦੇ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕੇਵਾਂ ਥਕੇਵਾਂ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕਥਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੇਵਲ ੪੦ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਸਵੇਰੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ

ਜਦੋਂ ਜਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਰੱਥ ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਉਸ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੜ੍ਹਦੇ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬੇ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ ੧੯੫੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ ਮਹਿਤੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪੁਰਾਣੇ ਭੂਰਿਆਂ ਵਿਖੇ ਜਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਰੱਤੋ ਕੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆ ਉੱਤਰੇ। ਅੱਗੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਿੰਗਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਘੋੜੀ ਲੈ ਕੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਆਖਿਆ, ਪਰ ਆਪ ਨਾਂਹ ਹੀ ਕਰੀ ਗਏ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਬਾਕੀ ਜਥਾ ਪੈਦਲ ਤੁਰੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੀਏ? ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਦੂਜਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਟਕੇ ਸਾਹਿਬ ਹਨ, ਤੀਜੀ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉੱਚੇ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲੀਏ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪੈਂਡਾ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚੇ।

ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਨਿਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨੱਕ, ਕੰਨ ਜਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਾਉਣ ਦਿੰਦੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕੱਠੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰੇਹਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਪੈਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ੬੦-੭੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰੇਹਲਾਂ ਧੁਵਾਉਂਦੇ।

ਜਦ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਬਾਣੀ ਸੁਣਦੇ, ਉਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਮੇਜ ਆਦਿ ਤੇ ਤਲਾਈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨਰਮ ਕੱਪੜਾ ਵਿਛਾ ਕੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਦੀਰਘ ਕਿਰਿਆ (Toilet) ਕਰਨੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਦੇ। ਭਾਵੇਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਵੀ ਪੋਥੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਹੰਭੇ ਥੱਕੇ ਹੋਣ, ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ।

ਨਿਤਨੇਮ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਘੜੇ ਘਿਉ ਦੇ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਡੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣ, ਭਾਵ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾ

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਟੱਲ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧੯੬੯ ਈਸਵੀ ਦੀ ੨੮ ਜੂਨ ਦੇ ਸਵਾ ਦੋ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਵੀਹ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਮਹਿਤਾ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸੂਰਜ ਛਿਪ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ੩੯ ਸਾਲ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕਿਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਕੋਹਿਨੂਰ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੇਜਾ 'ਤੇ ਸੁਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੁਖਦਾਈ ਘਟਨਾ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਇਕ ਦਮ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ, ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਖੜ੍ਹਾ, ਬੈਠਾ ਜਾਂ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਹੀ ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਹੀਰੇ ਦੇ ਅੰਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨੱਠ ਤੁਰਿਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਝੌਂਪੜੀ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਤਾਂ ਨੇੜੇ ਗੁਆਂਢ ਤਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਮਹੱਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ, ਉਸ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਹਰ ਮਹੱਲੇ, ਹਰ ਗਲੀ ਤੇ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਮਹੱਲ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਵਰਗੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਨੇੜੇ ਤਕ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਪਰ ਵੱਡੇ ਮਹੱਲ ਦੇ ਡਿੱਗ ਪੈਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਵਰਗੇ ਦੁਖਦਾਈ ਧਮਾਕੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਰੇਡੀਓ, ਅਖ਼ਬਾਰ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਟੈਲੀਫੋਨ, ਗੱਲ ਕੀ! ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚੋਂ ਠੰਢੇ ਸਾਹਾਂ ਸਮੇਤ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਮਹਾਨ ਅਫ਼ਸੋਸ, ਪੱਥਰ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਫ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਾਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮਹਿਤੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਤੇ ਰਾਤ ਭਿੰਡਰੀਂ ਆ ਕੇ ਰਹੇ। ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਮੋਗਾ, ਅਜੀਤਵਾਲ, ਜਗਰਾਉਂ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਸਮਰਾਲਾ, ਮੋਰਿੰਡਾ, ਕੁਰਾਲੀ, ਰੋਪੜ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕੀਰਤਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਸ਼ਰਧਾ ਭਰਪੂਰ ਮਹਾਨ ਭੇਟਾਂ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀਆਂ।

ਦੇਵਤਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਪਤਾਲ ਪੁਰੀ ਵਿਚ:—

ਪਤਾਲ ਪੁਰੀ ਜੈਕਾਰ ਧੁਨਿ.....॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ, ਅੰਗ—੧੩੯੦]

ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਧਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਾਰਾਂ, ਜੀਪਾਂ, ਬੱਸਾਂ ਤੇ ਟਰੱਕਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਸ਼ੋਕ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਤਾਲ ਪੁਰੀ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਆਸਣ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੇਜਾ 'ਤੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਜ਼ੀਰ

ਚੀਫ਼ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪੁਲੀਸ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕਰ ਕੇ, ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਮਾਤਮੀ ਧੁਨਾਂ ਵਜਾ ਕੇ ਭਰੇ ਮਲ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਅਰਪਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅੰਗੀਠੇ ਉਪਰ ਘਿਉ ਦੇ ਟੀਨ ਉਲਟਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਮਨ ਹੀ ਉਲਟ ਕੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉੜੀਸਾ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਐਸਾ ਉਲਟਿਆ ਕਿ ਵਾਪਸ ਹੀ ਨਾ ਮੁੜਿਆ। ਉਹ ਤਾਂ :—

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥

ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥

[ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਕੀ ਵਾਰ, ਅੰਗ—੮੩]

ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਅੰਗੀਠੇ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜਿਆ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਪਤਾਲ ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਭਰੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਪਰਤ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸੋਚ ਮਨ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮਨਾ ! ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੱਛੀ ਵੀ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਚੰਗੀ ਹੈ; ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਤੋਂ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਤੰਗਾ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਘੰਡੇਹੇੜੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹਰਨ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਿੱਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਜੰਬੂਰਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਮਰਨਾ ਲੱਖਾਂ ਦਰਜੇ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਬੇਗਾਨਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਪਰਦੇਸ ਵਰਗਾ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ, ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੇ ਬੇਧਿਆਨੇ ਜਿਹੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋਏ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਇਕ ਠੱਗੇ ਗਏ ਵਪਾਰੀ ਵਰਗੀ ਡਾਢੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛੇ, “ਤੁਸੀਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਮੋਲਕ

ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਛੱਡ ਆਏ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਕੀ ਆਏ ਹੋ ? ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਦੱਸਾਂਗੇ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਟੇ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਰੱਬ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਜਦ ਉਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਚਿੱਤ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨ ਤੇ ਭਾਰੀ ਅਸਰ ਪੈ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਸਿੱਥਲ (ਕਮਜ਼ੋਰ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ :—

ਇਕ ਮਿਲਤੇ ਪ੍ਰਾਨਨ ਹਰਿ ਲੇਈ।

ਇਕ ਬਿਛੁਰਤ ਦਾਰੁਨ ਦੁੱਖ ਦੇਈ।

ਦੀਵੇ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਪਤੰਗੇ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਤੜਫਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤੜਫਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਬੀਰਬਲ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਕਰਕੇ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਟਕ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ :—

ਦੀਨ ਜਾਨ ਸਭ ਦੀਨ ਏਕ ਦੁਰਾਇਓ ਦੁਸਹਿ ਦੁਖ;

ਸੋ ਅਬ ਮੁੜ ਕਉ ਦੀਨ ਨਹੀਂ ਕਛੁ ਰਾਖਿਓ ਬੀਰ ਬਰ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗਰੀਬ ਜਾਣ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਸਹਿ ਦੁਖ ਜੋ ਸਾਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਹ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਥੋਂ ਲੁਕਾ ਕੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਸੰਤ ਜੀ ਸਮੂਹ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮੁਜੱਸਮੇ ਸਨ

ਪਰਮ ਸਨਮਾਨ ਯੋਗ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਅਰਨਵ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਹਿਰਪਤਿ, ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਨਿਧਾਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਉਦਾਰ ਚਿਤ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ, ਸਮੂਹ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮੁਜੱਸਮੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪਿਆਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੁੰਗਰਦੀ, ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧਦੀ, ਫੁਲਦੀ, ਫੈਲਦੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਹੀ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ

ਸੀ। ਉਹ ਮਨ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਮੱਤ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ। ਉਹ ਸਦਾ ਰਾਜਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮੱਤ ਤੇ ਪੱਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਾਦਰ ਅਤਿਅੰਤ ਮਿਹਰਵਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਲ ਦੇ ਦਿਆਲੂ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਸਨ। ਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਦਲੇਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦਰਿਆ ਦਿਲ ਵੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਦੀਨ ਤੇ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਰਫ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਆਲਤਾ ਵਿਚ ਢਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਹਿਣੀ ਦੇ ਰਹਿਬਰ, ਬਹਿਣੀ ਦੇ ਬਿਆਸ ਅਤੇ ਸਹਿਣੀ ਦੇ ਸੀਲਾਗਿਰ (ਪਹਾੜ) ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਸੱਧਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਦਾ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਨਿਰਗੁਣ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਰਗੁਣ ਦੇ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਮਤਾ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਬਾ-ਲਬ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਿੱਤ ਬਿਰਤੀ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਤੇ ਸੋਚ ਵਾਲੀ ਸਾਰ ਗ੍ਰਾਹੀ ਬਿਰਤੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੁਸ਼ੀਲਤਾ, ਸੰਮਤਾ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ, ਸੂਖਮਤਾ ਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚਮਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਸਨ। ਉਹ ਆਮ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੀ ਸੇਧ ਦੇ ਕੇ ਸੱਚੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸਨ। ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਤਿਆਗ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਸੀ।

ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਸਿਆਣਪ ਦੇ ਸਫ਼ੀਰ ਅਤੇ ਸਰਲਤਾ ਦੇ ਸਰੂ ਸਨ। ਉਹ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ, ਉਦਾਰਤਾ ਦੇ ਉਦਰ ਅਤੇ ਦਇਆ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਿਫਤ ਦੀ ਸਿਖਰ, ਕਮਾਲਤਾ ਦੇ ਕੰਵਲ ਅਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸਨ। ਉਹ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੇ ਆਸ਼ਕ, ਚੰਗਿਆਈ ਦੇ ਚਾਰਟ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦੇ ਪੁਰਬ ਸਨ। ਉਹ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਇਕ ਨੂਰ ਸੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੀ ਚਮਕ ਸੀ; ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹੀ ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਹੀ ਚਮਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹਾਨ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਕੇ ਜੋ ਕੌਮ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ

ਖਾਲਸਾ ਵਿਚਿਤਰ ਜੀਵਨ
ਲਈ ਸਾਥਿ
ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪ੍ਰ
ਵਿਅਕਤ
ਸੁਭੋਲ ਹੋਣ ਕ
ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ
ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੌ
ਪੈਂਦਾ। ਕੁਦਰ
ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦ
ਵੱਧ ਆਪਣੀ
ਰੱਬੀ ਰਸ ਭਰ
ਸਿੱਖੀ
ਦਾ ਜੀਵਨ
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿ
ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ
ਦੀ ਸ਼ਕਲ
ਵਿਦਿਆ
ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ
ਜਤੀ, ਸਤ
ਕੋਈ ਵਿਰ
ਮੈਂ
ਦਾ ਅਨੁਭ
ਦੇ ਬੱਲੇ
ਦੇ ਗਜ਼ਾ
ਅਤੇ ਤੇ
ਵਿਚਾਰ
ਵੇਖ ਕੇ
ਕਹਿ

ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁਡੌਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਚੌਗੁਣੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਿਚ ਚੌੜਾ ਹੋ ਕੇ ਚਮਕਾਰੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰਾਗਿਰੀ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਡੌਲ ਘੜਨ ਵਿਚ ਲਾਈ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ, ਨਿਰਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਰਸ ਭਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ।

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡੇਢ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵਕਤ ਨਾਲ ਰੱਖ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਸਭ ਦਾ ਕੱਪੜਿਆਂ, ਗੰਥਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਜੈਸਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਤਿਆਗੀ, ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਹੱਥ ਦਾ ਸਖੀ, ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਾਲਾ, ਸਰਬ ਗੁਣ ਸੰਪੰਨ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਹੀ ਸਮਝ ਸਕਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਆਕਾਸ਼ ਤਕ ਉੱਚਾ, ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤਕ ਡੂੰਘਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਇਤਰ (ਤੁੱਛ) ਜੀਵ ਮਨ ਦੇ ਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਦੇ ਵੱਟੇ ਪਾ ਕੇ ਮਿਣ ਅਤੇ ਤੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਰਥਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਹਾਨ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵਾਲੇ ਵੀ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਵੀ, ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਹਿ ਉੱਠੇ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਸੀ।

ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਧੁਜਾ, ਨਾਮ ਦੇ ਨੇਮੀ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਨ।

ਉਹ ਕਥਾ ਦੇ ਕਬੀਰ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਗਗਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਦੇ ਕਲਸ ਸਨ।

ਉਹ ਭਗਤੀ ਦੇ ਭਗਵਾਨ, ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੇ ਸਫੀਰ ਅਤੇ ਪੁੰਨਾਂ ਦਾ ਪੁਰਬ ਸਨ।

ਉਹ ਖਿਮਾਂ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸਜਾਵਟ, ਅਤੇ ਸਗਨਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਸਨ।

ਉਹ ਪੌਣ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਨਿਰਮਲ ਅਤੇ ਮਨ ਕਰਕੇ ਬਰਫ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਚਿੱਟੇ ਸਨ।

ਉਹ ਹੰਗਤਾ ਤੋਂ ਹਲਕੇ, ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਸਨ।

ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਮੌਲਕਤਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਸਨ।

ਉਹ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੈਰਗਾਹ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਧਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਨ ਸਨ।

ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਾਗਰ, ਕੌਮਲਤਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਸਨ।

ਉਹ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਮੂਰਤ, ਧਰਮ ਦੀ ਧੜਕਣ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਨ।

ਉਹ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਚਾਨਣੀ, ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਤੱਤ ਸਨ।

ਉਹ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ, ਰੱਬ ਦੀ ਰੀਝ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਸਨ।

ਉਹ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਦਿਲ, ਸਿਫਤ ਦੀ ਸੁਰ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਖੇੜਾ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਸਨ।

ਉਹ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ, ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਹਾਰ ਅਤੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਹਰਨ ਵਾਲੀ ਹਰਿਆਵਲਤਾ ਸਨ।

ਉਹ ਗੌਰਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ, ਮਾਨਨੀਕਤਾ ਦੇ ਮੁਨੀ, ਸੁਰਤੀ ਦੇ ਸੂਰਮੇ

ਅਤੇ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਬਿਰੱਕਤ ਸਨ।

ਉਹ ਜਤ ਦੇ ਜੇਤੂ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਪਤੀ, ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਦਾ ਨਿਖਾਰ ਸਨ।

ਉਹ ਸੱਚ ਦੇ ਸੂਰਜ, ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ, ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਜੁਗ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸਨ।

ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਸਿਰ, ਸੁਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਸਨ।

ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਰਥ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਹਿਨੂਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਸਨ।

ਉਹ ਇਕ ਨੂਰ ਸਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਨ, ਇਕ ਜਲਵਾ ਸਨ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਇਕ ਰੌਸ਼ਨੀ ਸਨ।

ਸੰਤ ਜੀ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਸਨ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗਰਜਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਅਕਾਸ਼ੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਗਰਜ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਮਹਾਨ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਾਗਰ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਮੁੰਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੰਛੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਹੰਸ ਤੇ ਮੋਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਛ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਾਗ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀਰਾਗ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਰਾਗ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਰਗੁਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਨਿਰਗੁਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਾਗ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੈਦ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਧਨੰਤਰ ਵੈਦ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰਦੂਲ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਘਟਾਕਾਸ਼ ਮਟਾਕਾਸ਼ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਮਹਾਂਕਾਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਖਿਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਧਰਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਲੰਕਾ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਿਆਗ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਤਿਆਗਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਗਣੇਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਿਆਮ ਕਾਰਤਕ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤੀਰਥ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮੇਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਕੁੰਭ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਆਦਮ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭਗਤ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੋਦੜੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਫਰੀਦ ਭਗਤ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਪੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਧੂਅ ਭਗਤ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਫੁੱਲ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੂਨਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਜੂਨੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਾਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸੋਨਾ ਧਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਠੰਢੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਨਾਮ ਦੀ ਠੰਢ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਤ ਜਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਦਾਤੇ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਮਹਾਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਵੰਡਣ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ

1. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਿਸਤਰੀ ਮੱਘਰ ਸਿੰਘ ਰਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੱਘਰ ਸਿੰਘਾ ! ਲੋਕ ਤਾਂ ਮੰਡਲੀਆਂ ਫੇਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਭੁਝੰਗੀ (ਖਾਲਸਾ) ਮੰਡਲਾ ਫੇਰੇਗਾ, ਸਿਰੇ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਜਣਾਇਕ ਹੈ।
2. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਜੁਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਖੋਵਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨੀ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਇਹ ਸੰਤ ਵਾਕ ਵੀ ਭਾਰੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ।
3. ਬਿਰਕਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਉਧਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮਲਕ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਹ ਭੁਜੰਗੀ ਬਹੁਤ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਏਗਾ, ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਕ ਹੈ।

੪. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੋਂ ਢਾਈ ਤਿੰਨਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸੁਣ ਕੇ ਕਹਿਣਾ, ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਫਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੈ।
੫. ਸੰਤ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿਆਲਪੁਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ; ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੈ।
੬. ਪੰਡਿਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਖਾ ਦਾ ਅਖਾੜੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਜਾਣ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ; ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੈ।
੭. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤੂਆਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਗੀਚਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਪਾਣੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਉਣਾ ਹੈ; ਭਵਿੱਖਤ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਰਮਜ਼ ਹੈ।
੮. ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ, “ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘਾ ! ਇਹ ਭੁਜੰਗੀ ਤੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਪੂਰੇਗਾ; ਅੰਤਰਜਾਮਤਾ ਦੀ ਜੰਤਰੀ ਦਾ ਜਣਾਇਕ ਹੈ।
੯. ਬਾਬਾ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਿੰਡਰੀਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਹ ਭੁਜੰਗੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੰਤ ਬਣੇਗਾ। ਇਹ ਵਾਕ ਵੀ ਇਲਾਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਹੀ ਸਮਝੋ।
੧੦. ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਾਂਗੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਜੰਗੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਾਲੀ ਦਾਉਧਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਜੰਗੀਰ ਸਿੰਘਾ ! ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨ ਨਾ ਛੱਡਿਓ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਭੇਜੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਾਕ ਉੱਚੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਸਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

੧੧. ਦਾਉਧਰ ਨਹਿਰ 'ਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਇਕ ਭਗਵੇਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਦਾ ਭਾਈ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਾਲੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾ! ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਤ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੇ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਜੀ' ਵੀ ਕਹਿ ਦੇਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਹ ਬਚਨ ਵੀ ਗੌਰਵਤਾ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

ਸੰਤ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸਨ

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਕੌੜੀ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਸਰੀਰ ਧਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਸਭ ਨੇ ਇਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੂਰਜ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਚੰਦਰਮਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਗਿੜਦਾ ਹੈ, ਪੌਣ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦਰਿਆ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਹਿਰਾਂ ਆਦਿ ਸਭ ਤੁਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਤਿੰਨ ਮਿੰਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਰੋਗਾਂ ਤੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਿੱਤ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਮਨ 'ਤੇ ਉਤਨਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਰਾਜਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਬੋਝ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਤ ਜੀ ਜੈਸੀਆਂ, ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ, ਕੱਲਰੀ ਧਰਤੀ ਵਰਗੇ ਖੁਸ਼ਕ ਤੇ ਰੁੱਖੇ ਅਨੀਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਨਾਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਥੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਹੋਰ ਰਹਿ ਵੀ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਾਦੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਣਕਾ ਮਾਤਰ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਸੰਸਾਰ ਸੋਹਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਸ ਲਈ ਸੋਹਣਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕਥਾ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸੁਹਾਵਣੀ ਸੋਭਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ, ਵਗ ਰਹੇ ਦਰਿਆ, ਅਠਾਰਾਂ ਭਾਰ

ਬਨਸਪਤੀ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਦੀ ਮੰਜਰੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਚਰਜ ਸੀਨਰੀਆਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉੱਚ ਹਸਤੀਆਂ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਗੌਰਵਤਾ ਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਾਤ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਸੁੰਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਿਕ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੁਹੱਪਣ ਵੀ ਸਮਾਪਤ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਿਕ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੁਭ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਸੰਤ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਆਮ ਜਨਤਾ ਬੇਨਿਯਮੀ ਦੇ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਕੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਨਰਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣੀ ਰਹੇ।

ਦੁਨੀਆਂ ਇਕ ਬਨਸਪਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੀ ਇਕ ਚੰਦਨ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹਨ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਭਰ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਕਰ ਕੇ ਮਨੂਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਾਰਸ ਵਰਗੀ ਛੋਹ ਦੁਆਰਾ ਪਰਸ ਕੇ ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਦਾ ਸੋਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਜੈਸਾ ਹੀ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਅਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਰੱਬ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਖੁਦ ਆਪ ਜਾਗਦੀਆਂ ਹਨ :—

ਗੁਰਸਿਖ ਜੋਗੀ ਜਾਗਦੇ ਮਾਇਆ ਅੰਦਰਿ ਕਰਨਿ ਉਦਾਸੀ ॥

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ-੨, ਪਉੜੀ-੧੫]

ਉਹੀ ਸੁੱਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਆਪ ਹੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹਦੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਕ ਜਗਾਉਣਾ ਹੈ ?

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਵਿਚਿਤਰ ਕਾਰਾਗਿਰੀ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਛੁਪ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦਾਂ, ਸੁਨੇਹੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਸੋਹੜ ਮਨਾਂ ਲਈ ਇਕ ਨਾ ਸਹਾਰੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਦੁਖਦਾਈ

ਘਟਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮ ਲਈ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਘਾਟਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਅਸਰ

ਦਿਲ ਹੀ ਹੈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਗੇ ਖਿਸਤ,
ਦਰਦ ਸੇ ਨਾ ਭਰ ਆਇ ਕਿਉਂ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਤੇ ਸੁੱਧਾਂ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾ ਦਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹੀ ਫਟ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੀਰਜ ਦੀ ਧਰਤੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਖੌਲਣ (ਖੂਨ ਦਾ ਦਬਾਅ ਵਧ ਜਾਣਾ) ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬੁਝ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਾਵਾਂ ਦੇ ਚੱਪੂ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਬੇੜੀ ਬੰਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਬੋਹਿਥ ਡੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਤੁਰਤਾ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਅਕਾਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਸਿਫਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਚੁਰਾਈ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲਤਾ ਹਰੀ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੁੰਗੜ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਤੁਰ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਹਜਤਾ ਸੌਂ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮਲਤਾ ਕੁਰਲਾ ਉੱਠੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਭੁਆਟਣੀਆਂ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਿਤਵਣੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਹਲਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਸ਼ਾਂ ਹੰਭ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਸਿਥਲ ਪੈ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦਹਿਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਲਾਲੀ ਲਟਕ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੋਰਾ ਰੰਗ ਗੋਰੂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੀੜਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ 'ਤੇ ਪੀਲੌਤਣ ਛਾ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਬਣ ਕੇ ਵਗ ਤੁਰਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਗਲੇਭੂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਾਅ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਚੀਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ

ਖੂਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੀਣਾ ਪਾਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਹਿਨਣਾ ਪੱਤਰੇ ਵਾਚ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਹੂੰਘੇ ਬਣ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੰਨ ਪਤਾਲ ਵਿਚ ਧਸ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਾਨਾਈ ਦੀਨਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਜ਼ਬਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹਿੱਲਣੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂ ਬਣ ਕੇ ਵਗ ਤੁਰੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੌਣ ਝੁਕ ਦੇ ਪੁੰਨੀ ਨਾਲ ਲੱਗ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੰਡ ਵਿਚ ਕਮਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਵਿੰਗ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦਾ ਕੁਮਲਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਰਗਸੀ ਨੇਤਰ ਪੁੰਦਲੇ ਪੈ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੁੱਖ ਦੈਂਤ ਬਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਸੁੰਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਦਾਂ, ਗੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੋਦਾਂ, ਲੀਰਾਂ ਦੀ ਪਾਟੀ ਗੋਦੜੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ ਚਾਵਾਂ ਤੇ ਮਲ੍ਹਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਬਰਫ਼ ਬਣ ਕੇ ਜੰਮ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਿਚ ਮੌਲ ਰਹੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨੋ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮੁੱਛ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੁੱਸ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਖਿੜਨਾ ਪੱਤਝੜ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਫੋਕੇ ਫਾਇਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸਰਕ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਖਿਆਲ ਟੁੱਟੇ ਹਾਰ ਦੇ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਿੱਲਰ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਚਾਨਣੀ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਰਾਤ ਅਮਾਵਸ ਦੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਹਲ ਫੁੱਲ ਅੱਗ ਦੇ ਸ਼ੋਹਲੇ (ਚੰਗਿਆੜੇ) ਬਣ ਕੇ ਟੱਕਰੇ।

ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਰਬਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ, ਸੁੰਨਸਾਨ ਤੇ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਵਰਗਾ ਸਾਂ ਸਾਂ ਕਰਦਾ ਡਰਾਉਣਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਰਗੇ ਡੂੰਘੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਘੁੰਮਣ

ਘੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਘੁਮੇਟਣੀਆਂ ਖਾ ਰਿਹਾਂ ਨੂੰ, ਸੁਭ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਪਾਰ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸ ਰਿਹਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਐਨਾ ਦੁੱਖ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਖੇਤੀ ਮਾਨੋ ਗੜਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਪਰਤਣਾ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪੈਣ ਵਰਗਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਇੰਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਵੱਜੀਆਂ ਕਿ ਉਹ ਗੋੜਾ ਖਾ ਕੇ ਧੜਮ ਕਰ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਸ਼ਾਂ ਹਿੱਲ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੋਸ਼ ਆਉਣ 'ਤੇ ਹੌਕਾ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਦਿਲ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਉੱਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਚਿੱਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਤੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਲ ਚੀਰਵੀਂ ਅਤੇ ਜਾਨ-ਵਿੰਨੁਣੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਦਾਗ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਐਨਾ ਤਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਰਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਦਰਦ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਕਾਲਾ ਸਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੋੜ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਜਦ ਚੁਹਲ ਅਤੇ ਨਖਰੇ ਵਿਖਾ ਕੇ ਸਾਹਸ, ਹੌਂਸਲੇ ਅਤੇ ਜੇਰੇ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹਾਈਂ ਬਲ ਬਲ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ, ਢਾਰਸ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਦੇਣ ਦੇ ਸਿਵਾਇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਇਸ ਬੇਇਲਾਜ ਬੀਮਾਰੀ (ਮੌਤ) ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗ਼ਮਾਂ ਭਾਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਗਲ ਵਿਚ ਗਲੇਭੂ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦੇ, ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਨਹੀਂ ਸੁੱਕਦੇ।

ਉਹ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਰਮਾਇਆ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਮੁੱਲ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪੂਜੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਲਬਾ-ਲਬ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਐਸੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਕਰਕੇ ਭਰਪੂਰ ਰੱਖੇਗੀ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਪਾਰ ਦੇਣਾਂ ਦਾ

ਸਦਕਾ ਉਹ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਦਾ ਲਈ 'ਖਾਲਸਾ' ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਮਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਹਿ ਸਦਮੇ ਦੀ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦ ਸਾਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਭੁਲਾਈ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ, ਬਲਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਖੀਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤਕ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਿ ਮਿਲੇ ਜਲ ਕਾ ਜਲੁ ਹੂਆ ਰਾਮ ॥

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਰਲੀ ਸੰਪੂਰਨ ਥੀਆ ਰਾਮ ॥

[ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ—੮੪੬]

ਵਾਲੀ ਸਦੀਵੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹੀਏ ? ਉਸ ਬਾਰੇ ਨਾ ਤਾਂ ਜ਼ਬਾਨ ਹੀ ਕੁਝ ਕਥਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਲਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਲਿਖ ਕੇ ਕਲਮ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕੇ। ਕਹਿਣ ਤੇ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹਾਨ ਸਨ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ (ਮਿੱਠਾ) ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਅਗਾਧ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ (ਮਿੱਠਾ) ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਸਮਰਪਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਸੱਧਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਿਕ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਸਵੀਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਲੇਖਣੀ ਨੂੰ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਸਮਝਾਂਗਾ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਯਾਦਗਾਰੀ ਟਰੱਸਟ ਰਾਜਗੜ੍ਹ (ਲੁਧਿਆਣਾ)